

HAVAINNOINTILOMAKE 3–4 -VUOTIAAN LAPSEN SOSIAALISEN
KEHITYKSEN SEURANNAN TYÖVÄLINEEKSI PÄIVÄHOIDOSSA

Antti Liljamo

Opinnäytetyö, Syksy 2014

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Pieksämäki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK) +

Lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Liljamo, Antti. Havainnointilomake 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalisen kehityksen seurannan työvälineeksi päivähoidossa. Pieksämäki, syksy 2014, 40 s., 12 liitettä. Diakoniammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajankelpoisuus.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tehdä havainnointilomake 3–4-vuotiaiden lasten sosiaalisen kehityksen seuraamiseen leikin avulla Salon kaupungin yhden päiväkodin käyttöön. Havainnointilomakkeen tarkoitus on tukea lapsen varhaista oppimista, kehitystä ja oman käyttäytymisen hallintaa. Havainnointilomake antaa päiväkodin henkilökunnalle mahdollisuuden lapsen sosiaalisen kehityksen seuraamiseen systemaattisesti leikin avulla. Havainnointilomakkeeseen kirjataan lapsihavainnot, joihin palataan kasvatustilaisuuksissa yhdessä lapsen huoltajien kanssa.

Tässä opinnäytetyössä teoreettinen viitekehys on sosiaalipedagoginen. Opinnäytetyön aineisto koostuu lasten leikkitilanteiden havainnoinnista ja videoinnista sekä työntekijöiden teemahaastatteluilta. Työntekijöiden haastattelut olivat yksilöhaastatteluita. Teemahaastattelut ja lasten videoinnista saatu materiaali litteroitiin. Opinnäytetyön aineisto analysoitiin teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla.

Opinnäytetyön tulokset osoittivat, että päiväkodissa on tehty lapsihavainnointia, mutta havainnointi ei ole ollut systemaattista. Päiväkodin työntekijät korostivat lapsihavainnoinnin tärkeyttä ja toivoivat lapsihavainnointiin selkeää sekä luotettavaa lomaketta, johon lapsihavainnot voidaan kirjata. Havainnointilomakkeen avulla päiväkodin työntekijät voivat palata kirjaamiinsa havaintoihin esimerkiksi lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista koskevissa palavereissa.

Opinnäytetyön avulla päiväkodin työntekijät saavat enemmän tietoa 3–4-vuotiaan lapsen tunteisiin, sosiaalisuuteen, kommunikaatioon ja leikkitaitoihin liittyvistä asioista. Opinnäytetyöprojekti edesauttoi minua oppimaan lapsihavainnoinnin tärkeydestä päiväkodissa ja tuki ammatillista kasvuani. Opin myös tekemään yhteistyötä ja reflektiivistä pohdintaa työelämäyhteistyökumppanin kanssa.

Asiasanat: lapsihavainnointi, leikki, sosiaalipedagogiikka, varhainen puuttuminen, varhaiskasvatus

ABSTRACT

Liljamo, Antti. An observation form for a 3–4-year old child's social development, the monitoring tool in day care. 40 p., and 12 appendices. Language: Finnish. Pieksämäki, Autumn 2014. Diaconia University of Applied Sciences. Degree: Programme in Social Services, Degree: Bachelor of Social Services + early childhood education teacher qualification.

The aim of the thesis was to make an observation form for children 3–4-years of age to monitor social development through play for a kindergarten in Salo. The observation form is designed to support the child's early learning, the development and management of their own behavior. The observation form provides kindergartens' personnel with an ability to monitor the child's social development systematically through play. The observation form records the child's findings, which returns to education in discussions with the child's parents.

In this thesis the theoretical framework is social pedagogical. The thesis material consists of children's play situations, observing and videoing as well as employees' theme interviews. Workers interviews were individual interviews. The theme interviews and the videoing of children resulting material is transcribed. The thesis data were analyzed by theory-based content analysis.

The results showed that the thesis in relation to the kindergarten has been performed according to the pediatric observation, but the observation was not systematic. Kindergarten workers emphasized the importance of child observation and hoped for a clear observation of the child, as well as a reliable form to which the child observations can be recorded. With the help of an observation form the kindergarten employees can return to the recognized findings, for example a child's growth, development and learning in the meetings.

The thesis was used for the kindergarten employees to receive more information about the 3–4-year old child's emotions, sociability, communication and play skills related issues. This thesis project helped me learn the importance of a child observation in kindergarten and support for my professional growth. I also learned to co-operate and have a reflective reflection with my work-life partner.

Key words: child observation, play, social pedagogy, early intervention, early childhood education

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT	7
2.1 Työelämäyhteistyökumppani.....	7
2.2 Varhaiskasvatus	8
2.3 Sosiaalipedagogiikka teoreettisena viitekehyksenä.....	10
2.4 Aikaisemmat opinnäytetyöt lapsihavainnoinnista	11
3 OPINNÄYTETYÖN KESKEISET KÄSITTEET	13
3.1 Leikki.....	13
3.2 Tunteet	15
3.3 Sosiaalisuus	16
3.4 Varhainen tuki	17
4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	19
4.1 Opinnäytetyön taustaa	19
4.2 Menetelmät	20
4.3 Havainnointi	22
4.4 Teemahaastattelu	23
4.5 Lasten leikki-tilanteiden kuvaus	26
5 OPINNÄYTETYÖN JOHTOPÄÄTÖKSET	29
5.1 Opinnäytetyön merkitys ja keskeiset tulokset	29
5.2 Eettisyys.....	31
5.3 Luotettavuus	32
6 POHDINTA JA AMMATILLINEN KASVU	34
LÄHTEET	38
LIITTEET	
LIITE 1 Teemahaastattelu	41
LIITE 2 Havainnointilomake raakaversio	42
LIITE 3 Havainnointilomake testiversio	44
LIITE 4 Valmis havainnointilomake	47
LIITE 5 Infokirje	52

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena oli tehdä havainnointilomake Salon kaupungin yhden päiväkodin käyttöön. Havainnointilomake mahdollistaa 3–4-vuotiaan lapsen systemaattisen sosiaalisen kehityksen seuraamisen leikin avulla. Opinnäytetyön kohderyhmänä oli 3–4-vuotiaista pojista ja tytöistä muodostuva päiväkotiryhmä. Päiväkodin ryhmäkoot vaihtelevat, mutta tavoitteenani oli seurata, videoita ja havainnoida viittä lasta. Valitsin kyseisen ikäryhmän, koska olen työskennellyt jo entuudestaan päiväkotiryhmässä, jossa on 3–4-vuotiaita lapsia, ja haluan päiväkodin henkilökunnalle lisää työkaluja lasten kehityksen seuraamiseen. Myös omat neljävuotiaat lapseni ja heidän sosiaalinen kehityksensä innostivat minua keskittymään juuri 3–4-vuotiaiden ryhmän havainnointiin.

Lapsen toimintaan 3–4-vuotiaana kuuluu olennaisesti leikki, jota seurasin, videoin ja havainnoin. Perusteellisen ja hyvän havainnointilomakkeen luomista varten tein teemahaastattelut päiväkotiryhmän henkilökunnalle ja videokuvasin sekä havainnoin lasten leikki-tilanteita. Tein lapsihavainnoista muistiinpanoja jokaisen kuvauskerran jälkeen. Katsoin lapsien leikki-tilanteita uudestaan videolta, mikä auttoi minua testaamaan ja parantamaan lomaketta. Lapsien leikki-tilanteisiin palaaminen oli erittäin tärkeää, koska silloin pystyin havainnoimaan tarkasti muun muassa lapsien sosiaalisuutta ja kommunikaatiotaitoja leikki-tilanteissa sekä tarvittaessa kelaamaan videota moneen kertaan, jotta havaintoni varmistui. Järjestelmällinen havainnointi on tärkeä apuväline lapsen sosiaalisen kehityksen seuraamiseen. Lapsen persoonallisuus kehittyy 3–4 vuoden ikäisenä muun muassa uhmajän kokemuksilla ja havainnointilomake edesauttaa päiväkodin henkilökuntaa tulkitsemaan lapsen tarpeita paremmin. Lapsihavainnointi on mielestäni erittäin tärkeää päiväkodissa ja tutkin sen hyötyjä opinnäytetyössäni.

Lapselle leikillä on erittäin iso tunnenerkitys. Lapsi rakentaa omaa sosiaalista minäänsä juuri siinä sosiaalisessa kentässä, joka hänelle aukeaa erilaisissa vertaisryhmissä. Lapsen olo on onneton, eikä leikki tai uuden oppiminenkaan suju, jos lapsi kokee, ettei hänellä ole omaa paikkaa sosiaalisessa ympäristössä. (Helenius 1993, 60.)

Sosiaalinen leikki lapsella alkaa noin kolmen vuoden ikäisenä, jolloin isoin osa leikeistä on kuvitteluleikkejä. Lapsen lähestyessä neljän vuoden ikää hän alkaa leikkiä enemmän

vuorotteluleikkejä, tällöin lapset leikkivät enemmän järjestyneempiä leikkejä yhdessä. Lapsi alkaa leikkiä roolileikkejä 4–5 ikävuoden vanhana lapsen mielikuvituksen vahvistuessa. (Helsingin kaupunki sosiaalivirasto 2008, 38.)

Varhaiskasvatuksessa lapsen sosiaalisen kehityksen etenemisen seuraaminen ja havainnointi ovat päivittäistä toimintaa. Esimerkiksi kielen kehityksen ongelmat nousevat esiin arkisissa tilanteissa, kun lapsi ei ymmärrä ohjeita, hänen kielellinen ilmaisunsa on vähäistä tai puutteellista tai lapsella on vaikeuksia vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Myös päivittäisissä leikki-, ruokailu- ja pukeutumistilanteissa voidaan havainnoida kielen käyttöä. (Heinämäki 2006, 11.)

Tarkoitukseni oli saada havainnointilomake Salon kaupungin yhden päiväkodin käyttöön, minkä avulla voidaan seurata 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä. Havainnoinnin avulla päiväkotitoimi ja sen työntekijät pystyvät kehittämään toimintaansa lapsen kehityksen kannalta parempaan suuntaan. Järjestelmällisellä havainnoinnilla voidaan huomata ajoissa lapsen sosiaalista kehitystä vaarantavia tekijöitä, joita ovat muun muassa pelokkuus, arkuus ja ahdistus. Varhaisen tukemisen kannalta on erittäin tärkeää, että päiväkodin henkilökunta näkee ja tunnistaa lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa. Lapsia havainnoimalla voi saada paremman kuvan siitä, millaista tukea lapsi tarvitsee (Heinämäki 2006, 11).

Yleisenä tavoitteena opinnäytetyölle oli saada siitä apua työelämän kehittämistä varten. Pyrin havainnointilomakkeen avulla saamaan päiväkodille ja sen työntekijöille enemmän työvälineitä seurata ja havainnoida 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä. Havainnointilomake antaa uuden työvälineen lasten sosiaalisen kehityksen havainnointiin leikin avulla. Lapsista saadut havainnot kirjataan lomakkeelle, jolloin ne säilyvät muuttumattomina ja ovat luotettavia. Ilman lomaketta, johon lapsihavainnot kirjataan systemaattisesti, tiedot lapsihavainnoista saattavat muuttua niitä siirrettäessä työntekijöiltä toisille. Havainnointilomake on helppokäyttöinen, selkeä ja luotettava apuväline päiväkodin työntekijöiden suorittamaan lapsihavainnointiin. Havainnointilomakkeen avulla saadut tiedot lapsen sosiaalisesta kehityksestä käydään läpi yhdessä lapsen huoltajien kanssa varhaiskasvatussuunnitelmaan liittyvissä keskusteluissa.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

Kerron tässä luvussa opinnäytetyöni lähtökohdista ja aikaisemmista lapsihavainnointiin perustuvista opinnäytetöistä. Opinnäytetyöni oli työelämälähtöinen ja sen suunnittelussa korostuivat varhaiskasvatuksen tunteminen ja sosiaalipedagoginen viitekehys.

2.1 Työelämäyhteistyökumppani

Salon kaupungin yksi päiväkotitoimi toimi työelämäyhteistyökumppaninani opinnäytetyösäni. Aloitin päiväkodissa lapsi- ja perhetyön pedagogisen työharjoittelun maaliskuussa 2014, jonka aikana toteutin opinnäytetyöni toiminnallisen osion suorittamalla työntekijöiden teemahaastattelut sekä lasten leikkitilanteiden havainnoinnin ja videoinnin. Päiväkodin johtaja ja työntekijät olivat hyvin positiivisella mielellä saadessaan käyttöönsä havainnointilomakkeesta uuden työvälineen lapsen sosiaalisen kehityksen seurantaan leikin avulla.

Päiväkotirakennus on rakennettu 1980-luvun alussa ja viiden lapsiryhmän käytössä on isot ja toimivat tilat. Naapurirakennuksessa toimivassa koulurakennuksessa on käytössä kahden lapsiryhmän tilat, jolloin yhteistyö myös koulun kanssa on saumatonta. Lisäksi yksikköön kuuluu tehostetun esiopetuksen Starttiluokka. Päiväkodissa on kolmekymmentä vakituista työntekijää. Henkilökunta on suorittanut muun muassa lastentarhanopettajan, sosionomin ja lähihoitajan tutkintoja. Työhistoriaa henkilökunnalla on vaihtelevasti, ja se muodostuu eri sosiaali- ja terveydenhuollon sektoreista. Henkilöstö perehdytetään työhön oman perehdytysohjelman ja kansallisten varhaiskasvatusta ohjaavien säännösten mukaisesti. Henkilökunta työskentelee työtiiminä päiväkotiryhmässä. Tarpeen mukaan käytetään lyhyt- ja pitkäaikaisiin sijaisuuksiin henkilöstölle ja lapsille tuttuja sijaisia. (Salon kaupunki i.a.a.)

Päiväkotitoimi linkittyy sosiaalipalvelujärjestelmään tekemällä säännöllistä yhteistyötä neuvolan, lasten kuntoutusryhmän sekä tarvittaessa lastensuojelun kanssa. Esikouluryhmät tekevät yhteistyötä koulun kanssa. Yhteistyön piiriin kuuluvat myös seurakunta ja perhe-

päivähoitajat. Toimintayksikön käytössä on konsultoiva erityislastentarhanopettaja, päiväkodinjohtaja sekä aluevastaava, ja koko organisaation toiminnasta vastaa Salon kaupungin varhaiskasvatuksen johtaja. (Salon kaupunki i.a.a.)

Päiväkodin toimintaperiaatteet ovat lapsilähtöisyys, yksilöllisyys, suunnitelmallisuus ja aktiivisuus. Tässä päiväkodissa vanhempia tavataan säännöllisesti lapsen ja perheen tavoitteiden mukaan. Vanhemmat kohdataan ennakkoluulottomasti, arvokkaasti ja vanhemmuutta arvostelematta. Perheiden kanssa pyritään positiiviseen kasvatuskumppanuuteen. Henkilökunta korostaa vanhempien olevan lastensa asiantuntijoita, ja sen vuoksi perhekeskeisyys ja yhteistyö ovat tärkeitä. Tavatessa vanhempia pitää muistaa toimia varhaiskasvatuksen arvojen ja toimintaperiaatteiden sekä ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Positiivisen palautteen antaminen vanhemmille on tärkeää. (Salon kaupunki i.a.b.)

Perheiden kanssa työskennellessä omahoitajat ovat yhdyshenkilöitä, jotka tekevät tiivistä yhteistyötä niin lasten kuin huoltajien kanssa. Omahoitaja on myös lapsen äänen esiintuoja ja tiedotusvastaava. Päiväkodissa pyritään hyvään kasvatuskumppanuuteen vanhempien kanssa. Toisinaan henkilökunnan tehtävänä on vanhemmuuden herättely. Tärkeää yhteistyössä perheiden kanssa on avoimuus sekä se, että kaikilla osapuolilla on tiedossa ja tehtynä yhteiset pelisäännöt. (Salon kaupunki i.a.b.)

2.2 Varhaiskasvatus

Pienten lapsien eri elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka päämääränä on parantaa lasten kehitystä, oppimista ja tasapainoista kasvua kutsutaan varhaiskasvatukseksi. Kasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien tiivis yhteistyö on edellytys sille, että kasvattajien ja perheiden yhteinen kasvatustehtävä muodostuu lapsen kannalta mielekkääksi kokonaisuudeksi. Yhteiskunnan valvoma, tukema ja järjestämä varhaiskasvatus koostuu kasvatuksen, hoidon ja opetuksen kokonaisuudesta. Se on tavoitteellista ja suunnitelmallista vuorovaikutusta sekä yhteistoimintaa, jossa keskeinen merkitys on lapsen omaehtoisella leikillä. Varhaiskasvatuksen perustana on kasvatustieteelliseen, varsinkin varhaiskasvatukselliseen, mutta myös monitieteiseen, laaja-alaiseen ja pedagogisten käytäntöjen hallintaan sekä tutkimukseen perustuva laaja-alainen näkemys lapsien kehityksestä, kasvusta ja oppimisesta. (Stakes 2005, 11.)

Päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lapsien koteja näiden kasvatustehtävissä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä (Laki lasten päivähoitosta 1973). Päivähoitossa kasvattajien ja vanhempien väliseen yhteistyöhön sisältyy moninainen vanhempien ja kasvattajien välinen vuorovaikutus sekä toiminta. Kotikasvatuksen tukemisessa painotetaan kasvattajien roolia suhteessa vanhempiin. Kasvatusvastuun jakamisesta tai jaetusta kasvatusvastuusta puhutaan myös päivähoitossa. Päivähoidon kasvattaja on vastuussa siitä kasvatuksesta ja hoidosta, jota lapsi saa ollessaan päivähoitossa. Vanhemmat ovat kuitenkin viime kädessä vastuussa lapsensa kasvatuksesta. Vastuukumppanuudesta voidaan myös puhua jaetun kasvatusvastuun yhteydessä. Vastuukumppanuudessa molemmat osapuolet toimivat kasvatuksessa omilla vastualueillaan tiiviisti yhteistyössä lapsen parhaaksi. Osallistavassa yhteistyössä kasvattajat rohkaisevat vanhempia yhteistyöhön antamalla yhteistyön edellytykset. (Koivunen 2009, 151–152.)

Päivähoidon kasvattaja tarvitsee työssään oman asiantuntijuuden lisäksi myös vanhempien asiantuntijuutta. Kasvattajalla on asiantuntijuutta, joka liittyy yleisesti kasvatukseen, lapsen kehitykseen ja kasvuun sekä useimmiten myös erityisvaikeuksiin. Vanhempien asiantuntijuus kohdistuu taas omaan lapseen ja on yksilökohtaista sekä erityistä. (Koivunen 2009, 156.)

Hyvät suhteet perheisiin saadaan rakennetuiksi, kun kehityksellisesti suotuisat käytännöt pääsevät rakentumaan hyvissä olosuhteissa. Vanhempainkasvatuksen mentaliteetti on leimannut päivähoiton perinteistä suhtautumistapaa perheisiin. Tämän hengen mukaisesti päivähoiton ammattilaiset ovat katsoneet tietävänsä lapsien tarpeet ja kasvatustavat paremmin kuin vanhemmat itse. (Helenius, Karila, Munter, Mäntynen & Siren-Tiusanen 2001, 22.)

Vanhempien ja henkilökunnan hyvät vastavuoroiset suhteet edellyttävät molemminpuolista yhteistyötä ja arvostusta. Ne edellyttävät myös, että vastuuta jaetaan ja eteen tulevat ristiriidat käydään yhdessä läpi, jotta päästään yhteisesti jaettuihin päämääriin. Kumppanuussuhde perheisiin on jokaiselle päivähoiton aikuiselle erityisen tärkeää. Lasta ja tämän kehitystä koskeva ymmärrys jaetaan henkilökunnan ja vanhempien kesken päivittäisissä tapaamisissa ja suunnitelluissa keskusteluissa. Perheitä ja niiden päätöksiä tuetaan voimavaroja vahvistavalla tavalla. (Helenius ym. 2001, 23.)

2.3 Sosiaalipedagogiikka teoreettisena viitekehysenä

Sosiaalipedagogiseen toimintaan ja ajatteluun liittyy sekä tavoite sosiaalisten ongelmien synnyn, ilmenemismuotojen ja vaikutusten pedagogisten osatekijöiden tunnistamiseen, että pedagogisten toimintamallien hahmottaminen ongelmien lievittämiseksi ja ehkäisemiseksi yhteiskuntaelämän eri tasoilla kuin yksilöiden elämässä (Hämäläinen & Kurki 1997, 14). Pedagogiikka sanalla tarkoitetaan yleensä oppia kasvatuksesta. Sanalla sosiaalinen sen sijaan on monia merkityksiä, jotka yhdistyvät sen erilaisiin käyttöyhteyksiin. Opinnäytetyössäni sosiaalinen viittaa ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja yhteisöllisyyteen. Tässä tapauksessa voidaan keskustella esimerkiksi lapsen sosiaalisesta kehityksestä, mikä tarkoittaa erilaisissa yhteisöissä ja toisten ihmisten kanssa elämisessä tarvittavien valmiuksien kehittymistä. Näihin kuuluvat esimerkiksi yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot ja valmius ottaa toisia huomioon. (Hämäläinen & Kurki 1997, 15.)

Sosiaalisten ongelmien pedagogisen lievittämisen ja ehkäisyn käytäntönä sekä teoriana sosiaalipedagogiikka perustuu sosiaalisia ongelmia analysoivaan havaintotietoon ja niiden selvittämisen arvolähtökohtia tarkoittavaan päämäärätietoon. Sosiaalipedagogiikka ei toimintatieteenä rajoitu vain selittämään ja kuvaamaan sekä ymmärtämään ja tulkitsemaan sosiaalisten ongelmien syntyä, ilmenemismuotoja tai vaikutuksia, vaikka niiden tulkinta ja kuvaus ovatkin tärkeitä. Sosiaalipedagogiikka luo pedagogisia työmuotoja, ohjelmia ja strategioita ongelmien ratkaisemiseksi sekä niiden parissa taistelevien ihmisten auttamiseksi. (Hämäläinen & Kurki 1997, 30.)

Opinnäytetyössäni havainnoin 3–4-vuotiaiden lasten leikki-tilanteita sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Tavoitteenani oli tehdä havainnointilomake, joka on päiväkodin henkilökunnalle työväline 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalisen kehityksen havainnoinnissa. Havainnointilomake mahdollistaa jo lapsen kehityksen varhaisessa vaiheessa ilmenevien sosiaalisten ongelmien ilmenemismuotojen esimerkiksi vuorovaikutustaitojen puutteellisuuden ja arkuuden havainnoinnin sekä niiden aiheuttamien ongelmien ratkaisemisen. Havainnointilomakkeen avulla päiväkodin henkilökunta pystyy vastaamaan lapsen sosiaalisessa kehityksessä ilmeneviin puutteisiin pedagogisin keinoin ja yhdessä moniammatillisen tiimin kanssa parantamaan lapsen oppimismahdollisuuksia.

Sosiaalipedagoginen kasvatus on toimintaa yhteisöä varten, yhdessä yhteisön kanssa ja yhteisössä väheksymättä yksilöä sekä hänen uniikkia persoonaansa. Sosiaalipedagogiikkaa keskeisesti kuvaava käsite on täten yhteisö. (Hämäläinen & Kurki 1997, 37.) Päiväkodissa lapsia kasvatetaan yhteisöä ja yhteiskuntaa kunnioittaviksi sekä niissä pärjääviksi jäseniksi. Päiväkodissa leikitään päivittäin ja lapsi pääsee leikeissään kokemaan yhteisöllisyyttä sekä toimimaan muiden lasten kanssa vuorovaikutuksessa. Leikin maailma opettaa lasta havainnoimaan ympäristöään ja mahdollistaa uusien toimintamuotojen kokeilemisen turvallisessa ympäristössä.

Sosiaalipedagogisen toiminnan metodologia perustuu aina ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, dialogiin ja siihen, että kaikkiin toimintaprosessin vaiheisiin osallistuvat ihmiset itse. Erilaiset sosiaalipedagogiigan ammatilliset harjoittajat mahdollistavat tämän kaltaisen osallistumisen. Heidän toimintansa on mukauttavaa ja joustavaa. Se rikastuu ja muuttuu yhteisten päämäärien saavuttamiseksi yhteisessä työskentelyssä prosessiin osallistuvien ihmisten kanssa. (Hämäläinen & Kurki 1997, 49.)

Päiväkodissa työskennellään aina moniammatillisissa tiimeissä ja työntekijöiden välisellä vuorovaikutuksella on suuri merkitys asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Työntekijät osallistuvat päätöksentekoon omilla mielipiteillään ja omina persooninaan. Päiväkodin hyvin toteutetulla moniammatillisella yhteistyöllä voidaan ennaltaehkäistä lasten ongelmien syntyä ja parantaa lasten hyvinvointia.

2.4 Aikaisemmat opinnäytetyöt lapsihavainnoinnista

Kirsi Määttänen ja Salla Somervuori (2009) ovat tutkineet lapsihavainnointia päiväkodin varhaiskasvatuksen työmenetelmänä. Tavoitteena opinnäytetyössä oli selvittää, miten lapsihavainnointia toteutetaan päiväkodin esiopetusryhmässä, ja kuinka siitä havaittu tieto siirtyy kasvatuskeskusteluissa esiopetusryhmän lasten vanhemmille. Tuloksien mukaan lapsihavainnointia tehdään aktiivisesti päiväkodin esiopetusryhmässä. Lapsihavainnointoja dokumentoitiin, niistä keskusteltiin ja niistä kerättyä tietoa käytettiin hyväksi ryhmän toiminnassa. Toiminnan lapsilähtöisyys korostui tuloksissa, joka näkyi sekä työntekijöiden toiminnassa että puheissa. Tutkimuksessa havaittuja kehittämisen kohteita olivat muun muassa systemaattisen havainnoinnin lisääminen, lapsihavainnointilomakkeen

käytön tehostaminen ja työntekijöiden toiminnan yhtenäistäminen. Tutkimuksessa käytettiin laadullista menetelmää ja etnografista tutkimusotetta. Aineisto kerättiin virikkeitä antavalla haastattelulla ja osallistuvalla havainnoinnilla. (Määttänen & Somervuori 2009, 3.)

Elina Tapiolinna ja Meiju Torn (2010) kehittivät opinnäytetyönään havainnointilomakkeen päiväkotiryhmän lasten käyttöön. Havainnointilomakkeen avulla on tarkoitus havainnoida 4–5-vuotiaiden lasten sosiaalista kehitystä vapaan leikin kautta. Päiväkotiryhmä sai tutkimuksesta tukea lasten systemaattiseen havainnointiin. Päiväkotiryhmässä pystytään havainnointilomakkeen avulla toteuttamaan tasapuolista, yhtenäistä ja kokonaisvaltaista havainnointia. Tutkimus oli hyödyllinen päiväkodin työntekijöille. Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkielma, jonka aineisto koostuu muun muassa lasten leikki-tilanteiden havainnoinnista ja videoinnista, teoretiedosta sekä tekijöiden omista kokemuksista. (Tapiolinna & Torn 2010, 3.)

Lotta Ojala (2012) on selvittänyt tutkimuksessaan, millaiset leikki-tilanteet voivat kehittää lapsen sosiaalisia taitoja ja millaisia sosiaalisia taitoja lapset leikkiessään käyttävät. Tutkimuksessa selvitettiin myös, millaisia sosiaalisen käyttäytymisen piirteitä lapset itse tunnistavat. Tutkimuksessa selvisi, että on olemassa monia sosiaalisia taitoja kehittäviä leikki-tilanteita. Leikkiessään lapset käyttivät yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja. Tutkimuksen mukaan 3–5-vuotiaiden lasten sosiaaliset taidot olivat hyvät. Tutkimus toteutettiin havainnoimalla lasten välisiä leikki-tilanteita päiväkodissa ja tutkimusmenetelmä oli kvalitatiivinen eli laadullinen. (Ojala 2012, 2.)

3 OPINNÄYTETYÖN KESKEISET KÄSITTEET

Opinnäytetyöni keskeisiä käsitteitä ovat leikki, tunteet, sosiaalisuus ja varhainen tuki. Käsitteiden avulla minun oli mahdollista suunnitella paremmin opinnäytetyöni tekemistä ja tavoitteiden asettelua. Avaan käsitteitä teoretiedon muodossa, koska niiden merkityksen ymmärtäminen opinnäytetyössäni on erittäin tärkeää.

3.1 Leikki

Jokaisen lapsen kehitykselle on tärkeää saada leikkiä. Sen avulla lapsi voi sekä harjoitella että omaksua uusia valmiuksia ja taitoja (M.Jeffree, McConkey & Hewson 1986, 7). Leikki muodostaa uniikin ja rikkaan vuorovaikutusympäristön, jossa lapset rakentavat keskinäisiä sosiaalisia suhteitaan sekä myös samalla yhteistä toimintaa. Leikkijät muotoutuvat osaksi yhteisöä, jossa aikeista, merkityksistä ja toiminnasta kommunikoidaan erinäisten välittäjien avulla. Näitä välittäjiä ovat esimerkiksi symboliset toiminnot, säännöt, roolit, kuvitteelliset tilanteet ja työkalut. Leikkiessään lapset muokkaavat ideoita, toimintoja, materiaaleja ja käyttäytymistään yhdestä muodosta joksikin toiseksi. Näin lapset luovat uusia tulkintoja ja merkityksiä. (Karila, Alasuutari, Hännikäinen, Nummenmaa & Rasku-Puttonen 2006, 160.)

Lapselle leikki antaa suurta tyytyväisyyden tunnetta ja toimii oppimisen perustana esiopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa. Lapselle merkitykselliset kokemukset näkyvät leikkissä. Leikillä on merkityksellinen rooli kasvattajien toiminnassa. Suuremmissa lapsiryhmissä työskentelevät kasvattajat tarvitsevat erityisesti vankkaa ammattitaitoa, jonka yhtenä peruspilarina on leikin opiskelu (Hintikka, Helenius & Vähänen 2004, 5). Leikin tukeminen edellyttääkin systemaattista havainnointia ja kykyä eritellä erilaisia leikkitalanteita. Opettajan ja kasvattajan ammatillisuus näkyy siinä, miten he osaavat tukea ja havainnoida leikkiä oppimisen sekä vertaisryhmän näkökulmasta. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 24.)

Leikki on varhaislapsuudessa tärkein oppimisen strategia. Leikki vie eteenpäin persoonallisuuden, mielikuvituksen ja abstraktin ajattelun kehittymistä. Lapsi rakentaa todellisia

elämäntilanteita leikissä ja jäsentää sitä kautta maailmaansa. Leikeissään lapset jäljittelevät aikuisten toimintaa, jotka ovat mallina heidän leikeilleen. Lapsi toimii leikkiessään oman kehitystasonsa yläpuolella. Leikissä lasten kyky jäljitellä aikuisia on parempi kuin todellisuudessa. Lapsi omaksuu leikissä eri tilanteiden vaatimia leikkirooleja ja toimii niiden mukaisesti. Näin lapsi rakentaa itse leikkitilanteen ja ratkaisee siihen liittyviä ongelmia sekä haasteita. (Heikka ym. 2009, 24.)

Leikin avulla lapsi prosessoi näkemäänsä, kuulemaansa ja kokemaansa. Leikin avulla lapsi ”ajattelee”. Lapsi ottaa maailman haltuunsa leikin avulla ja yrittää ymmärtää todellisuutta. Leikkiessään lapsi oppii uusia asioita, jakaa kokemuksia toisten lasten kanssa sekä tutustuu ympäristöönsä (Helsingin kaupungin sosiaalivirasto 2008, 38). Lapsi leikkii sen, minkä aikuinen pohtii ja keskustelee. Leikki on lasten itsenäisesti tuottamaa kulttuuria, aitoa lastenkulttuuria. Se lapsuuden osa-alue, jolla lapset toimivat ilman pakkoa ja omimmillaan, on lasten oma leikkikulttuuri. Leikki kertoo myös aina leikkijästä itsestään. Leikissä lapsi ilmentää omaa perusluonnettaan ja olemustaan sekä omakohtaisia kokemuksiaan. (Heikka ym. 2009, 25.)

Leikissä olennaista on, että lapsi itse on aloitteen tekijänä; juuri hän päättää miten ja mitä leikitään. Toisin kuin aikuisten työnteossa leikki aloitetaan sen itsensä vuoksi, eikä palkinnon tai tuloksen saavuttamiseksi. Leikkiminen itsessään on lapselle palkitsevaa. Leikissä lapsi voi toimia oman mielensä mukaan ja vapautuu rajoituksista. Lapsi voi kokeilla pelkäämättä epäonnistumisia, koska hän luo itse leikkinsä säännöt. (M.Jeffree ym. 1986, 9.)

Kaikki, mitä leikissä tapahtuu, on todellista, vaikka leikki on toimintaa kuvitteellisessa tilanteessa. Leikissä syntyvät tunteet ovat aitoja, sen vuorovaikutuksellisuus synnyttää usein ystävyysuhteita ja leikin aiheet ovat peräisin todellisuuden havainnoinnista. Omien aikeidensa välittämiseksi toisille lapsi tarvitsee leikkiessään puhetta ja juuri sen vuoksi leikki tukee myös puheen kehitystä. Maahanmuuttajalapsen esimerkiksi oppivat puhumaan sekä ymmärtämään vierasta kieltä osallistuessaan päiväkotiryhmänsä vertaisvuorovaikutukseen. Leikki kehittää myös ajatuksen kulkua sen takia, että lapsen on suunniteltava omaa käyttäytymistään, jotta hänen ajatuksen tasolla oleva mielikuvansa toteutuisi. (Hintikka ym. 2004, 35.)

Käytännössä varhaislapsuuden kaikki leikit, liittyivätpä ne selkeästi koulun opetukseen tai eivät, opettavat lasta erinomaisella tavalla kouluun. Esimerkiksi hiekkalaatikkoleikit lapioineen ja sankoineen, siivilöineen, mittalusikoineen eivät ole vain hauskoja monien hiekan tuomien kutkuttavien, mukavien tuntemusten sekä löysän liejun tuottaman mielihyvän tähden, vaan niissä harjaantuvat myös pienet sormet lihastoimintoihin, käden sekä silmän yhteistyö kehittyy ja kaiken tämän lisäksi ne edesauttavat oppimaan sellaisia käsitteitä kuin tyhjä, täysi, puolillaan vähemmän ja enemmän. (W.Piers & Millet Landau 1982, 27.)

3.2 Tunteet

Ilman tunteita on vaikea tulla toimeen ja tämä korostuu varsinkin ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kyky samaistua toisen ihmisen asemaan on ihmiselle erittäin tärkeää. Ihmisen pitää kyetä tunnistamaan, miltä toisesta ihmisestä tuntuu, sillä vasta sen jälkeen hän pystyy sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Sosiaalinen vuorovaikutus ei onnistu pelkällä loogisella päättelyllä. (Jalovaara 2005, 38.)

Aivojen tunneratojen toimintaan ja muotoutumiseen vaikuttavat lapsuuden tunnekokemukset. Paljolti näiden emotionaalisten kokemusten pohjalta tapahtuu myös persoonallisuuden muokkautuminen. Yksi perustunteista on häpeäntunne ja se muodostuu varhaislapsuudessa. Lapsen jäädessä jatkuvasti vaille hyväksyvää vastavuoroisuutta, herkistyy hän kokemaan häpeää. Lapsi voi tuntea itsensä vääränlaiseksi. Erilaiset häpeää tuottavat hylkäämiskokemukset lapsuudessa tarkoittavat usein, että ihminen voi elämänsä myöhemmässä vaiheessa kokea tulevansa helpommin torjutuksi ja näin hävetä itseään. (Jalovaara 2005, 19–20.)

On todettu, että hyvin pelokkaat ja herkäät lapset ovat aikuisina arkoja sekä ujoja. On kuitenkin rohkaisevaa, että läheskään kaikista lapsista, jotka ovat pelokkaita, ei tarvitse kehittyä syrjäänvetäytyviä sekä ujoja. Kasvattaja pystyy hienovaraisesti ja viisaasti auttamaan sekä rohkaisemaan lapsia vähentämään pelkojaan sosiaalisissa tilanteissa. Myös vanhemmat voivat lähi- ja kotipiirissä toteuttaa lapselle positiivisia kokemuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä, jonka seurauksena arka ja ujokin lapsi rohkaistuu ajan kanssa käsittelemään oikein myös mahdollisia vastoinkäymisiä. (Jalovaara 2005, 77–78.)

Lapsen ollessa kolmevuotias hänen elämäänsä voi leimata uhmakausi. Uhmakaudella on todella tärkeä merkitys lapsen harjoittellessa oman tahdon säätelyä ja ilmaisua. Joillakin lapsilla pahin uhma on kolme vuotiaana jo hellittämässä ja voi lakata nopeastikin. Kehitys voi olla myös poukkoilevaa ja lyhyen yhteistyöhalun- sekä kyvyn vaiheen jälkeen seuraa uusi uhmakausi. Useimmilla lapsilla uhmaikä helpottaa viimeistään 4–5-vuotiaana. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.)

Uhmaiän kuohahdukset kokenut lapsi on kokenut tärkeän vaiheen itsenäistymiskehityksessään, joka kasvattaa lapsesta itsenäisen persoonan. Vanhempien asettamat rajat ja säännöt luovat lapselle turvallisuuden tunteen. Lapselle on myös annettava tilaa ilmaista itseään ja harjoitella oman tahdon käyttämistä, jotta hänelle muodostuu totuudenmukainen kuva itsestään ja osaamisestaan sekä siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä ja oikein. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.)

3.3 Sosiaalisuus

Luonnon parhaita lahjoja pienelle lapselle on sosiaalisuus. Ympäristö suhtautuu sosiaaliseen lapseen hänen kehityksensä näkökulmasta useasti optimaalisella tavalla ja antaa hänelle sellaista vastavuoroista palautetta, joka on monin tavoin hyväksi hänen kehitykselleen, vaikka sosiaalisuuteen sinänsä ei liity mitään ylivertaista. Sellaista palautetta, jota sosiaalinen lapsi saa ympäristöltään, pitäisi kaikkien lapsien saada: kehumista, kannustusta ja ihastelua. (Keltikangas-Järvinen 2010, 37.)

Sosiaalinen lapsi on kiinnostunut kaikista uusista ihmisistä. Hän katselee kiinnostuen huoneeseen tulevaa uutta ihmistä, ja jos hän ei kykene näkemään kunnolla, hän konttaa jo varhaislapsuudessa lähemmäksi tutustumaan. Junassa ja linja-autossa hän silmäilee uteliaasti ihmisiä, vastaa jokaiseen vilkutukseen ja hymyyn, ja alkaa itse ottamaan yhteyttä sekä hymyilemään, jos aikuinen ei tee aloitetta. Hän menee muiden ihmisten viereen, alkaa puhumaan luontevasti vieraiden aikuisten kanssa, näyttää heille leikkikalujaan ja kertoo, miten leluilla leikitään. Hän saa nopeasti toisiin lapsiin kontaktin ja haluaa mennä leikkimään heidän kanssaan. Hän hakeutuu aina muiden seuraan, eikä leiki juuri koskaan yksinään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 37.)

Lapset oppivat tärkeitä taitoja vuorovaikutuksessa kavereiden kanssa; esimerkiksi seuraamaan ja johtamaan toisia sekä harjoittamaan yhteistyötä ongelmanratkaisutilanteissa, varsinkin leikissä. Toimivien vertaissuhteiden luominen on toisille lapsille helppoa, mutta joillekin ystävyysuhteiden ylläpitäminen ja muodostaminen tuottavat hankaluuksia. Kontaktit kavereihin voivat olla näille lapsille epämieluisia, jopa vihamielisiä tilanteita tai he voivat välttää kontakteja muiden lasten kanssa. (Karila ym. 2006, 153.)

3.4 Varhainen tuki

Julkisesti tuettu ja laaja päivähoitojärjestelmä on aina ollut ensisijaisesti ratkaisu lasten hoidollisiin tarpeisiin huoltajien ansiotyön takia (Kajanoja 1999, 12). Lapsen tukeminen päivähoitossa on yleensä määritelty liittyväksi erityispäivähoitoon. Nyky-yhteiskunnassa tämä määrittely ei kuitenkaan ole riittävä. Lasten tuen tarve on moninaistunut ja lisääntynyt niin, että rajaa tavallisen ja erityisen välillä on mahdotonta tehdä näkyväksi. Erityisen tuen irrottaminen tavallisesta on käynyt kasvatusjärjestelmissä toimimattomaksi järjestyksi, eikä lapsen tukemista voida kiinnittää vain erityispalveluun. (Heinämäki 2006, 8.)

Varhainen tuki on tullut keskusteluissa erityisen tuen rinnalle. Se viittaa sekä mahdollisimman varhain käynnistyviin tukitoimiin että lapsen varhaisvuosina tapahtuvaan tukemiseen. Ennaltaehkäisevä, lapsen kehityksen ja kasvun riskitekijöiden tunnistamiseen liittyvä näkökulma on olennainen osa varhaista tukea. Se edellyttää työyhteisön toiminnan tietoista kehittämistä ja arviointia varhaisen tuen suuntaan sekä lapsen yksilöllistä tukemista päivittäisen toiminnan osana. Varhaiseen tukemiseen ja tuen tarpeen ennaltaehkäisyyn liittyy myös kasvatusympäristön kehittäminen sekä arviointi. (Heinämäki 2006, 9.)

Varhainen puuttuminen lapsen ongelmiin ja oireisiin on monta kertaa järkevämpää sekä tehokkaampaa, kuin jäädä odottamaan, että asia korjaantuisi itsestään. Usein kun lapsien ongelmat ovat tulleet esille, käy ilmi, että niistä on ollut havaintoja jo päivähoitossa. On tärkeää tehostaa kykyä ongelmien ennaltaehkäisyyn ja niiden ratkaisuun jo lapsen varhaisvuosina. (Heinämäki 2006, 3.)

Lapsen tuen tarpeen arvioinnin lähtökohtana varhaiskasvatuksessa on kasvatushenkilöstön ja vanhempien havaintojen yhteinen tarkastelu tai lapsella aiemmin todettu erityisen tuen tarve. Päivähoidossa lapsi voi tarvita tukea tunne-elämän, tiedollisen, taidollisen, fyysisen tai sosiaalisen kehityksen osa-alueella. Tukea tarvitaan myös sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen kasvuolot ovat olennaisesti vaarantuneet ja hän tarvitsee tästä syystä varhaista tukea. Lapsen tuen tarve voi kestää eripituisia aikoja ja tuen tarve arvioidaan aina moniammatillisessa tiimissä. Tarvittaessa arvioinnin tueksi hankitaan lapsen tuen kannalta tarkoituksenmukainen asiantuntijan lausunto, mutta varhaiskasvatuksen tukitoimet aloitetaan heti, kun tuen tarve on havaittu yhdessä vanhempien kanssa. Lapsen tuen tarpeen määrittäminen ja tarkka kuvaus tuen järjestämisestä liitetään osaksi lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa. Tavoitteena on estää lapsen tuen tarpeen turha pitkittyminen ja kasautuminen. (Sosiaaliportti i.a.)

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyöni on kehittämispainotteinen ja olen soveltanut siinä erilaisia tutkimusmenetelmiä. Tässä luvussa avaan opinnäytetyöni taustaa ja menetelmiä sekä kerron havainnointilomakkeen kehittämisestä valmiiseen muotoon.

4.1 Opinnäytetyön taustaa

Eri tiedotusvälineissä ja mediassa on puhuttu paljon yhteiskuntamme lasten pahoinvoinnista ja käytöshäiriöistä. Yhä nuoremmat lapset oireilevat ja voivat huonosti, mikä heijastuu myös päiväkotien jokapäiväiseen arkeen. Korjaavien erityispalveluiden, kuten lastenpsykiatrian ja lastensuojelun kysyntä on kasvanut, mikä kertoo karua kieltä siitä, että lasten ongelmiin puututaan liian myöhään. On ajankohtaista tarkastella, näkyykö lapsilla esimerkiksi arkuutta jo päivähoidossa.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli lapsihavainnoinnin avulla saada kehitettyä toimiva havainnointilomake lasten leikki-tilanteiden havainnointiin yhden päiväkodin käyttöön. Toimivan havainnointilomakkeen tekemiseen tarvitsin lasten leikki-tilanteista videomateriaalia, jotta pystyin testaamaan ja parantamaan lomaketta opinnäytetyöprosessin edetessä. Tavoitteenani oli alusta alkaen testata ja parantaa lomaketta päiväkodin tarpeisiin sopivaksi. Havainnointilomakkeen avulla päiväkodin henkilökunnan on mahdollista seurata 3–4-vuotiaiden lasten sosiaalista kehitystä systemaattisesti leikin avulla. Havainnoin yhden päiväkodin 3–4-vuotiaista tytöistä ja pojista koostuvaa ryhmää.

Tulevana sosiaalialan ammattilaisena ja lastentarhanopettajan kelpoisuuden omaavana sosionomina minua kiinnostaa erittäin paljon, miten lapset käyttäytyvät päiväkodissa ja miten heidän kasvua, kehitystä sekä oppimista voidaan tukea. Olen huomannut, että lapsihavainnoinnista puhutaan paljon varhaiskasvatuksessa, mutta päiväkodissa ei välttämättä aina ole mahdollisuutta toteuttaa sitä systemaattisesti. Havainnointilomakkeen avulla haluan antaa päiväkodille ja sen työntekijöille lisää mahdollisuuksia havainnoida

lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Mielestäni yksinkertainen havainnointilomake auttaa päiväkodin henkilökuntaa lapsihavainnoinnissa ja antaa henkilökunnalle lisää mahdollisuuksia lasten kehityksen seuraamiseen, kirjaamiseen ja dokumentointiin.

4.2 Menetelmät

Olen soveltanut tämän kehittämispainotteisen opinnäytetyön kehittämistyössä erilaisia tutkimusmenetelmiä muun muassa laadullista tutkimusta. Usein laadullisessa tutkimuksessa lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja teorian rakentaminen aineiston pohjalta. Laadullinen tutkimus vie tutkijan lähelle tutkittavaa ja näin tutkittavien näkemys saadaan selville tutkittavana olevasta asiasta (KvaliMOTV i.a.a.) Laadullisesta tutkimuksesta käytetään myös termejä kvalitatiivinen ja pehmeä tutkimus. Varsinkin tämä viimeinen termi on arvottava nimi. Termi antaa ymmärtää, että laadullinen tutkimus ei ole yhtä tieteellistä ja tarkkaa kuin määrällinen, kvantitatiivinen tutkimus. Tällainen vastakkainasettelu on kuitenkin turhaa, koska kyse on aineistosta ja sille parhaiten sopivasta menetelmästä: tutkijan on valittava analyysimenetelmät aineiston mukaan. (Eskola & Suoranta 1996, 13–14.)

Yleisiä aineistonkeruumenetelmiä laadullisessa tutkimuksessa ovat haastattelut ja havainnoinnit. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavat saavat yleensä tuottaa aineistoa ilman tutkijan rajoituksia. Aineisto on ilmiasultaan tekstiä, joka on kirjoitettu tutkijasta riippumatta. Aineistonkeruu, analyysi, tulkinta ja raportointi kietoutuvat tiiviisti yhteen, joten tutkijan on oltava valmis tarkistamaan omaa tutkimussuunnitelmaa tarpeen vaatiessa. (Eskola & Suoranta 1996, 11.)

Tämä opinnäytetyö pyrkii kuvaamaan todellisista leikkitilanteista kerättyä aineistoa. Laadullisen tutkimuksen lisäksi tässä opinnäytetyössä on etnografinen ote, mikä tarkoittaa sitä, että opinnäytetyössä on piirteitä etnografiasta, mutta se ei kuitenkaan ole puhdasta etnografista tutkimusta.

Etnografiassa ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihmiset käyttäytyvät, mitä he tekevät ja miten he ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Miten ihmiset ilmaisevat uskomuksiaan, motivaatioitaan, arvojaan, elämännäkemyksiään ja sitä tapaa, miten ne vaihtuvat paikan ja

ajan muuttuessa. Tavoitteena on sosiaalisen todellisuuden ymmärtäminen. (Hämäläinen & Kurki 1997, 44–45.)

Etnografinen ote näkyy tässä opinnäytetyössä esimerkiksi siinä, että olen läsnä lasten leikki-tilanteissa ja siten osallisena kehitystyössä. Etnografisuus näkyy myös siinä, että pyrin havainnoimaan lasten leikki-tilanteita ilman ennakkokäsityksiä. Aineisto on kerätty autenttisuudessa ympäristössä ja todellisissa tilanteissa; ei kehitystyötä varten järjestetyillä kokeellisilla leikki-tilanteilla. Kenttätyöjaksoni tässä tutkimuksessa piti sisällään kolme lasten leikki-tilanteista kuvattua videomateriaalia, jotka olivat näytteenä päiväkotiryhmän lasten toiminnasta leikki-tilanteissa.

Tämän opinnäytetyön tekemisessä on hyödynnetty etnografian monipuolisia aineistonkeruumenetelmiä kuten haastattelua, havainnointia ja kuvaamista. Monipuolisuus on tärkeää etnografisessa tutkimuksessa niin menetelmissä, aineistoissa sekä analyttisissä näkökulmissa. Tutkimukset tehdään sellaisissa olosuhteissa, joissa tutkimukseen osallisena olevat ihmiset elävät. (Atkinson, Delamont, Coffey & Lofland 2001, 4–5.)

Opinnäytetyöni aineistojeni analyysissä käytän laadullista sisällönanalyysiä. Lasten leikki-tilanteista arvioin, minkälaisia leikkejä lapset leikkivät ja minkälaisiin tilanteisiin lasten leikki-tilanteet johtavat. Pyrin näiden kysymysten avulla selvittämään millaisia sosiaalisia tilanteita lapset kohtaavat leikki-tilanteissa.

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Tätä voidaan käyttää joko väljänä teoreettisena kehyksenä, joka on mahdollista liittää erilaisiin analyysikonaisuuksiin tai sitten yksittäisenä metodina. Näin ollen sisällönanalyysin avulla voidaan tehdä monenlaista tutkimusta. Aineistosta on tarkoitus saada selkeä ja tiivis kokonaisuus, josta voi tuottaa uutta tietoa ja tehdä luotettavia johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 93–97.)

On olemassa kolme erilaista sisällönanalyysin analyysimuotoa: aineistolähtöinen, teoriasidonnainen ja teorialähtöinen analyysi. Tutkimusaineistosta pyritään luomaan aineistolähtöisessä analyysissä teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tehtävänasettelun ja tutkimuksen tarkoituksen mukaisesti. Aikaisemmilla tiedoilla, havainnoilla tai teorioilla ei pitäisi mitään tekemistä lopputuloksen tai analyysin tekemisen

kanssa, koska analyysi on aineistolähtöistä. Teoriasidonnaisessa analyysissä on joitakin teoreettisia kytkentöjä, jotka eivät pohjaudu suoranaisesti teoriaan. Analyysin etenemisessä teoria voi kuitenkin toimia apuna. Teorialähtöinen analyysi on sisällönanalyysimuodoista kaikkein perinteisin malli. Se nojaa johonkin tiettyyn malliin, teoriaan tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. Oma analyysimallini tässä opinnäytetyössä on teoriasidonnainen. Teoria toimii apuna analyysin etenemisessä, mutta keräämäni aineisto on pääosassa ja analyysiyksiköt nousevat aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–99.)

4.3 Havainnointi

Observointi eli havainnointi on aineistonhankintamenetelmä, jossa tutkittavasta ilmiöstä hankitaan tietoa sitä tarkkailemalla ja tekemällä havaintoja. Havainnot kohdistuvat ihmisten käyttäytymiseen ja toimintaan esimerkiksi siihen, miten ihmiset toimivat ilmiöön liittyvissä vuorovaikutustilanteissa tai miten tutkittavaa ilmiötä käytetään. Havainnointia voidaan toteuttaa sekä ihmisten nonverbaalisesta että verbaalisesta ilmaisusta. Tutkija tekee havainnot ja hänen on osattava erottaa omat havaintonsa siitä, miten muut ihmiset kertovat tai kuvailevat omia havaintojaan. Havainnoinnin dokumentointimuotoja on monia esimerkiksi äänitys, videoiminen, muistiinpanot tai valokuvaaminen. (Jyväskylän yliopisto i.a.)

Havainnointia toteutetaan itsenäisesti tai esimerkiksi haastattelun lisänä tai tukena. Havainnoinnin hyvänä puolena on se, että sen avulla saadaan suoraa ja välitöntä tietoa ryhmien, yksilön ja organisaatioiden käyttäytymisestä sekä toiminnasta. Havainnointi mahdollistaa tutkijalle pääsyn tapahtumien luonnollisiin ympäristöihin. Vaikeasti ennakoitavia ja muuttuvia tilanteita voi myös tutkia havainnoiden. Havainnointi sopii menetelmänä hyvin myös lapsille. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 201–203.)

Pääasiallisin arvioinnin menetelmä varhaiskasvatuksessa on lasten havainnointi. Lapsen ja lapsiryhmän oppimisesta paras keino saada tietoa on havainnointi. Opettaja on kiinnostuneempi niistä käytännöistä, joita lapsi hyödyntää uuden tiedon saamisessa kuin itse tiedoista, joita lapsi on jo hankkinut. Lapsen oppimisprosesseja voidaan havainnoida vuorovaikutuksen ja toiminnan yhteydessä. Esimerkiksi kokeet eivät kerro mitään siitä, miten

lapsi on tietonsa hankkinut. Lapsia havainnoimalla on mahdollista saada tärkeää ja luotettavaa tietoa häiritsemättä kuitenkaan lapsiryhmän toimintaa. (Heikka ym. 2009, 75.)

Päivähoidossa on tehty aina lapsihavainnointia. Yleisvaikutelma lapsesta riitti perinteisessä havainnoinnissa. Sisältöalueista, joita pidettiin tärkeinä, kerättiin tietoa testien ja tehtävien avulla. Havaintojen suorittamisen tarve korostui vain silloin kun lapsella huomattiin olevan erityisongelmia. Havainnointia on suoritettu satunnaisesti ja opettajat ovat huomanneet, ettei heillä ole siihen riittävästi aikaa. Opetus ja kasvatus perustuvat kuitenkin systemaattiselle havainnoinnille ja siitä hankitulle arviointitiedolle. Nykyään lapsista tehdään havaintoja ja niistä puhutaan, mutta dokumentointi sekä havainnointi eivät silti toimi kovin usein opettajan työvälineenä. Opettajan suorittamasta pedagogiikasta riippuu usein kuinka tärkeäksi kokee havainnoinnin. Lasten omaehtoista oppimista ja oppimisprosessien edistymistä tuettaessa havainnoinnilla on erittäin suuri merkitys. (Heikka ym. 2009, 76.)

4.4 Teemahaastattelu

Opinnäytetyön aineisto koostuu kahdesta osasta: päiväkodin henkilökunnan teemahaastatteluista ja kolmesta lasten leikki-tilanteiden havainnoinnista. Halusin päiväkodin henkilökunnan teemahaastattelut yhdeksi menetelmäksi, jolla kerään aineistoa, jotta haastattelutilanteessa pystyn vielä perehtymään paremmin henkilökunnan näkemyksiin lapsihavainnoinnista ja sen toimivuudesta päiväkotiryhmässä.

Teemahaastattelua käytetään silloin, kun halutaan tietää, mitä joku ajattelee jostakin asiasta. Haastattelun käyttöä puoltaa myös se, että se on eräänlainen keskustelu, jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan selville haastateltavilta asioita, jotka kuuluvat tutkimuksen aihepiiriin. (KvaliMOTV i.a.b.)

Teemahaastattelu-nimellä on se hyvä puoli, että se ei ohjaa haastattelua tiettyyn muottiin kvantitatiiviseen tai kvalitatiiviseen, eikä se ota kantaa haastatteluiden lukumäärään tai siihen, miten perusteellisesti aihetta käsitellään. Teemahaastattelu-nimi kertoo sen sijaan, mikä haastattelussa on kaikkein olennaisinta. Teemahaastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa yksityiskohtaisten kysymysten sijaan. Tämä mahdollistaa sen, että

tutkittavien ääni tulee paremmin kuuluviin. Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten asioille antamat merkitykset ja heidän tulkinnat asioista ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että asiat ja merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Haastattelin päiväkotiryhmän opettajaa ja kahta hoitajaa huhtikuussa 2014 viikolla 16. Haastattelut kestivät noin 20 minuuttia, joka vastaa noin 10 sivua litteroitua tekstiaineistoa. Haastattelut olivat yksilöllisiä teemahaastatteluja (LIITE 1). Kerroin haastatteluista työntekijöille etukäteen. Haastattelut suoritin rauhalliseen tahtiin päiväkodin henkilökunnan kahvihuoneessa. Tila oli haastatteluihin sopivan rauhallinen ja haastateltavat suositelivat myös itse tilan käyttöä haastattelutarkoitukseen. Kaikki haastateltavat osallistuivat haastattelutilanteeseen vapaaehtoisesti. Haastateltavat kertoivat vastauksensa avoimesti ja joissakin vastauksissa tuli myös kyseessä olevan kysymyksen lisäksi vastaus toiseenkin kysymykseen. Haastattelujen avulla sain tärkeää lähtötietoa siitä, miten kehitän toimivan havainnointilomakkeen päiväkotiryhmän käyttöön. Työntekijöiden haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin mahdollisimman sanatarkasti, minkä jälkeen ne analysoitiin opinnäytetyötä varten. Olen tarkoituksella käyttänyt paljon työntekijöiden suoria haastattelulainauksia, jotta heidän subjektiivinen näkemyksensä asiasta tulee esille. Teemahaastatteluiden aluksi kysyin työntekijöiltä: ”Toteutetaanko ryhmässänne tällä hetkellä lapsihavainnointia ja kuka sitä tekee?”

Työntekijä A: Liian vähän toteutetaan tällä hetkellä(..) pitäisi tehdä enemmän(..) kevään aikana havainnoidaan enemmän, jolloin kaikilla lapsilla on oma vihko, mihin kirjataan lapsesta havaittuja tietoja(..) kaikki havainnoivat lapsia mahdollisuuksien mukaan

Työntekijä B: Toteutetaan havainnointia, mutta se ei ole systemaattista(..) havainnoinnista olisi hyvä saada systemaattista, jotta lasten kehitystä pysyttäisiin seuraamaan paremmin(..) kaikki kasvatusvastuulliset havainnoivat lapsia

Työntekijä C: Havainnointia olisi hyvä toteuttaa enemmän(..) havainnoinnista puuttuu tällä hetkellä selkeys(..) tarvittaisiin jonkinlainen yksinkertainen havainnointipaperi, mihin voisi kirjata lapsesta tietoja(..)kaikki työntekijät havainnoivat lapsia tällä hetkellä mahdollisuuksien mukaan

Työntekijöiden vastauksista käy selkeästi ilmi, että havainnointia ei toteuteta tällä hetkellä tarpeeksi. Havainnoinnista puuttuu lisäksi selkeys ja systemaattisuus. Työntekijät

olivat yhtä mieltä siitä, että kaikki työntekijät toteuttavat lapsihavainnointia mahdollisuuksien mukaan. Seuraavaksi kysyin työntekijöiltä, mitä olisi tärkeää havainnoida 3–4-vuotiaan lapsen leikki-tilanteista.

Työntekijä A: Leikkiä olisi tärkeää havainnoida kaikissa muodoissa(..) vapaassa tilassa omaehtoinen leikki on parasta havainnointia(..) kielen ja puheen havainnointi, koska ryhmässä on paljon maahanmuuttajia(..) lapsen sosiaalisia taitoja on myös hyvä havainnoida

Työntekijä B: Leikin eri muodot(..) miten lapsi käyttäytyy eri tilanteissa, paljonko tarvitsee aikuisen tukea ja ohjausta ja mihin tarvitsee(..) lapsen tunneilmaisua ja toisten lasten tunteisiin samaistumista olisi hyvä havainnoida

Työntekijä C: Leikkiä on tärkeää havainnoida ja varsinkin leikkitaitoja(..) miten lapsi käyttäytyy leikin aikana ja miten hän huomioi toiset lapset leikissä(..) olisi myös hyvä havainnoida lapsen mielikuvitusta ja erilaisia rooleja leikki-tilanteessa

Työntekijät korostivat leikin havainnoimisen tärkeyttä lapsiryhmässä. Kielen ja puheen havainnointi nousi vastauksissa esille sekä lasten leikkien eri muodot. Lapsen käyttäytymistä eri tilanteissa leikin aikana olisi työntekijöiden mielestä tärkeää havainnoida. Lapsen sosiaalisuus ja tunneilmaisuuksien nousivat myös esille. Kysyin työntekijöiltä myös, milloin lapsihavainnointia tehdään, mitä lapsissa havainnoidaan ja miten lapsihavainnointia dokumentoidaan. Työntekijät sanoivat, että lapsihavainnointia pyritään toteuttamaan jatkuvasti ja myös ulkoleikkien havainnointi on tärkeää. Lapsien toimintaa eri tilanteissa ja heidän vahvuuksia sekä asioita, joissa he tarvitsevat tukea havainnoidaan myös. Työntekijät sanoivat, että lapsihavainnot dokumentoidaan vihkoon, mutta ajanpuute on usein esteenä dokumentoinnissa. Lopuksi kysyin työntekijöiltä, mikä lapsihavainnoinnissa toimii jo, mitä kehitettävää/parannettavaa toivoisitte lapsihavainnointiin ja miten lapsihavainnointia hyödynnetään.

Työntekijä A: Havainnointia tehdään, mutta se ei ole säännöllistä(..) lapsihavainnointi olisi helpompaa selkeän ja lyhyen havainnointilomakkeen avulla(..) lapsihavainnointeja hyödynnetään lapsien siirtyessä

Työntekijä B: Havainnointiin tarvittaisiin enemmän aikaa ja panostusta(..) havainnoinnin yksinkertaistaminen olisi tärkeää(..) lapsihavainnointeja hyödynnetään, jotta voimme tukea hänen kehitystä ja kasvua

Työntekijä C: Havainnoinnista olisi tärkeää saada systemaattista(..) tarvittaisiin lomake, jota on helppo käyttää(..) lapsihavainnointia hyödynnetään lapsen oppimisen tukemisessa

Työntekijät halusivat enemmän aikaa lasten havainnointiin. Havainnoinnin säännöllisyys koettiin myös tärkeäksi. Lapsihavainnointia hyödynnetään muun muassa lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemisessa. Teemahaastatteluiden avulla kehitin lapsen leikki-tilanteiden havainnointilomakkeesta raakaversioiden (LIITE 2).

4.5 Leikki-tilanteiden kuvaus

Lasten leikki-tilanteet kuvattiin huhtikuussa 2014 viikolla 17 yhdessä Salon kaupungin päiväkotiryhmässä. Tiistaina, keskiviikkona ja torstaina kuvattiin kaikkina päivinä yksi leikki-tilanne, johon osallistui viisi lasta. Lasten leikki-tilanteista saadun kuvamateriaalin pituus yhteensä oli noin 1 tunti 30 minuuttia, joka vastaa noin 25 sivua litteroitua teksti-aineistoa. Kaikki leikki-tilanteet kuvattiin samassa huoneessa. Tila oli pieni ja lapsilla oli paljon erilaisia leikkivälineitä. Kuvasin lasten leikki-tilanteet huoneen takanurkasta, josta oli paras näkyvyys. En osallistunut mitenkään lasten leikki-tilanteisiin, vaan annoin heidän leikkiä vapaasti erilaisia leikkejä. Onnistuin saamaan lasten leikki-tilanteista hyvää videomateriaalia, jonka avulla pystyin kehittämään havainnointilomaketta valmiiseen muotoon. Havainnoin lasten ensimmäistä leikki-tilannetta havainnointilomakkeen raakaversioiden avulla, jonka kehitin työntekijöiden teemahaastatteluiden ja omien haastatteluista nousseiden ajatusteni pohjalta.

1. Leikki-tilanne

Leikkihuoneessa on yhteensä neljä lasta, joista kaksi leikkii kotileikkiä ja kaksi kissaleikkiä. Lapset A ja B leikkivät rauhallisesti kotileikkiä. He järjestelivät lakanoita, palikoita ja tynnyjä kotileikkiään varten. Lapsi B on selvästi hallitsevampi osapuoli kotileikissä. Lapsi B sanoo lapsi A:lle: ”Tuo tynnyjä tänne, minä tarvitsen niitä” Lapsi A tuo kiltisti tynnyjä. Lapsi B alkaa järjestämään tynnyjä, jonka seurauksena lapsi A horjahtaa lattialle ja alkaa itkemään. Lapsi B sanoo: ”Anteeks, anteeks lapsi A, anteeks lapsi A” Lapsi B halaa lapsi A:ta ja silittää hänen päätään. Lapsi A sanoo lapsi B:lle ”Saat anteeks lapsi B” Lapset C ja D leikkivät kissaleikkiä ja sanovat lapsille A ja B: ”Miau miau miau, hei me kissat haluttais tulla sisälle kotiin, meillä on kylmä, hei päästäänkö me kotiin” Lapset A ja B sanovat lapsille

C ja D: "Ette pääse, nyt hiljaa kaikki" Lapset C ja D sanovat lapsille A ja B: "Ei saa huutaa, nyt kyllä pyydätte anteeks okei hei" Lapset A ja B sanovat lapsille C ja D: "Okei sit hei anteeks, leikitään kaikki vaan yhdessä, se on varmaan kivaa jee"

Ensimmäisen leikkutilanteen videoanalysoinnin jälkeen lisäsin havainnointilomakkeeseen kohdan: "Osaa pyytää anteeksi." Muokkasin havainnointilomaketta päiväkodin työntekijöiden antamien neuvojen avulla myös lisäämällä siihen johdantotekstin ja kohdan havainnoille jokaisen arviointikohdan alle. Lomakkeen loppuun lisäsin tekstin: muuta huomioitavaa lapsen sosiaalisista taidoista leikkutilanteissa ja mahdollinen jatkosuunnitelma lapsen kehityksen tueksi. Poistin kohdat vuosi ja vuodenaika sekä lisäsin niiden tilalle kohdan: päivämäärä. Näin sain valmiiksi havainnointilomakkeen testiversion (LIITE 3), jonka avulla havainnoin lapsien toista leikkutilannetta.

2. Leikkutilanne

Leikkihuoneessa on yhteensä neljä lasta. Yksi lapsi makaa sohvalla. Kolme lasta vaeltelee leikkihuoneessa ja he yrittävät selvästi keksiä uutta leikkiä. Lapset A, B ja C vaeltavat leikkihuoneessa. Lapsi A katsoo lapsi B:tä silmiin ja sanoo: "Tule tänne junaan, tule tänne junaan" Lapsi C kertoo vieressä tarinaa kissoista. Lapsi C kertoo lapsille A ja B: "Täällä on viisi mustaa kissaa ja ne ovat ihania, miau" Lapset A ja B sanovat lapsi C:lle: "Me leikimme nyt junassa, me tykätään enemmän valkoisista kissoista" Lapsi C kysyy lapsilta A ja B: "Saanko minä tulla kanssa junaan, minä olen ollut oikeassa junassa äidin kanssa ja se meni tosi kovaa, saanko tulla teidän junaan" Lapset A ja B sanovat lapselle C: "Vau ai oikeassa junassa, tule meidän junaan vaan, tämä juna on pitkä ja tämä juna on ihanan punainen, tämä juna voisi olla vaikka tavarajuna, eiks vaan lapsi C" Lapsi C sanoo lapsille A ja B: "Jee joo tavarajunassa on paljon kaikkia juttuja ja se menee kovaa, meidän juna on kyllä hyvä"

Analysoidessani toista leikkutilannetta videolta huomasin, että havainnointilomakkeeseen on tärkeä lisätä lapsen kieltä ja kommunikaatiota käsitteleviä kohtia. Lisäsin havainnointilomakkeeseen myös päiväkodin työntekijöiden kehotuksesta ja omien havaintojeni pohjalta kohdat: ottaa katsekontaktin vuorovaikutuksessa, puhe on selkeää, osaa laskea viiteen ja havainnoi ympäristöstään lukumääriä, nimeää ja tunnistaa perusvärit sekä osaa kertoa pieniä tarinoita. Muokkasin havainnointilomakkeen ulkoasua ja lisäsin havainnointilomakkeeseen myös kohdat: päivähoidon työntekijä, päivähoitopaikka/ryhmä, milloin tullut ryhmään ja lapsen äidinkieli. Näytin havainnointilomaketta työntekijöille ja he halusivat vielä lisätä jokaisen havainnointikohdan alle lisätietoja kohdan sekä sen, että

havainnointilomake on tarkoitettu 3–4 vuotiaiden lapsien havainnointiin. Muutimme myös yhdessä päiväkodin työntekijöiden kanssa arviointiasteikkoa muotoon: kyllä, vaihtelevasti, ei vielä. Olin saanut yhdessä päiväkodin henkilökunnan kanssa havainnointilomakkeen valmiiseen muotoon (LIITE 4). Halusin testata valmiin havainnointilomakkeen toimivuutta katsomalla lasten kolmatta leikkitilannetta videolta.

3. Leikkitilanne

Leikkihuoneessa on yhteensä neljä lasta. Kaikki lapset leikkivät yhdessä. Lapset A ja B ovat kissoja. Lapsi C on poliisikoira ja lapsi D on poliisi. Lapsi A seuraa lapsi B:tä ja sanoo: ”Miau kissa, miau” Lapsi B vastaa: ”Miau, miau, miau” Lapsi C ärähtää kissoille, johon lapsi D sanoo: ”Poliisikoira nyt riittää, hei poliisikoira” Lapsi C istuu lattialle ja sanoo: ”Hau hau poliisikoira ei tykkää kun sille huudetaan, poliisikoira on nyt suuttunut” Lapsi D sanoo lapsi C:lle: ”Poliisikoira tottelee poliisia, eikä hauku kissoille, onko selvä” Lapsi C sanoo lapsi D:lle: ”Okei poliisikoira on nyt kiltisti ja ei hauku kissoille” Lapset A ja B kävelevät ympäri leikkihuonetta ja sanovat lapsille C ja D: ”Miau miau ollaan kaikki kavereita ja leikitään yhdessä, me oltais vaikka kissoja jooko” Lapset C ja D sanovat lapsille A ja B: ”Okei hyvä leikitään yhdessä, mennään vaikka lenkille ja etsitään vaikka ruokaa meille” Lapset A ja B sanovat lapsille C ja D: ”Joo mennään etsimään ruokaa, me voidaan tehdä ruokaa, meillä on kova nälkä ja silloin pitää tehdä ruokaa, hei mennään nyt okei”

Valmis havainnointilomake toimi hyvin lapsien leikkitilanteen havainnoinnissa. Havainnointilomaketta on myös testattu päiväkodissa ja päiväkodin työntekijät ovat siihen tyytyväisiä. Havainnointilomake on riittävän tiivis ja yksinkertainen. Se on helppokäyttöinen, eikä siinä ole turhaa tekstiä. Halusin nimenomaan kehittää havainnointilomakkeen, joka vastaa työelämän tarpeisiin. Havainnointilomakkeen avulla työntekijät pystyvät kirjaamaan havaintonsa lapsista ja seuraamaan lasten kehitystä. Havainnointilomaketta voidaan hyödyntää päiväkodin moniammatillisessa työssä. Kiertävät erityislastentarhanopettajat, S2-opettajat, opettajat sekä hoitajat voivat palata moniammatillisissa palavereissa lapsesta kirjattuihin havaintoihin. Myös lapsen mahdollisia tukitoimia voidaan suunnitella järjestelmällisemmin, perusteellisemmin ja kattavammin havainnointilomakkeen avulla.

5 OPINNÄYTETYÖN JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa kerron opinnäytetyön merkityksestä päiväkodille ja avaan opinnäytetyön keskeisiä tuloksia. Opinnäytetyön eettisyys sekä luotettavuus tulevat myös esiin tässä luvussa.

5.1 Opinnäytetyön merkitys ja keskeiset tulokset

Opinnäytetyöni on kehittämispainotteinen opinnäytetyö. Usein kehittämispainotteisesta opinnäytetyöstä käytetään myös nimitystä toiminnallinen opinnäytetyö, ja sen tavoitteena on käytännön toiminnan opastaminen, ohjeistaminen, toiminnan järjeistäminen tai järjestäminen tai uusien palvelujen ja tuotteiden suunnittelu, toteutus sekä mallintaminen. Kehittämispainotteisessa opinnäytetyössä olennaista on, että siinä yhdistyvät käytännön toteutus ja sen raportointi tutkimusviestinnän keinoin. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 33.)

Opinnäytetyöni tavoitteena oli tehdä havainnointilomake Salon kaupungin yhden päiväkodin käyttöön, joka mahdollistaa 3–4-vuotiaan lapsen systemaattisen sosiaalisen kehityksen seuraamisen leikin avulla. Tarkoitukseni oli alusta alkaen saada siitä apua työelämän tarpeisiin. Kaikista tärkeimpänä syynä toimimiseen yhdessä työelämän kanssa oli opinnäytetyöstä saatava yhteinen hyöty kaikille osapuolille. Opinnäytetyöni merkitys päiväkodille, jonka tarpeisiin kehitin sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen on suuri, koska päiväkodilla ei ollut ennestään havainnointilomaketta 3–4-vuotiaan lapsen leikin havainnoimiseen systemaattisella tavalla. Päiväkodin työntekijät saivat havainnointilomakkeesta uuden ja toimivan apuvälineen 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalisen kehityksen havainnointiin. Työntekijät ovat myös tyytyväisiä saadessaan havainnointilomakkeesta uuden työvälineen 3–4-vuotiaan lapsen leikin havainnointiin.

Leikkiä on kyllä havainnoitu päiväkodissa, mutta havainnointilomakkeen avulla siitä saadaan systemaattista ja luotettavaa. Havainnointilomake mahdollistaa myös päiväkodin moniammatillisen tiimin palaamisen lapsihavaintoihin esimerkiksi lapsen varhaiskasva-

tussuunnitelmaan liittyvissä keskusteluissa. Opinnäytetyöni oli hyödyllinen myös minulle itselleni, sillä pääsin sen avulla testaamaan ja kehittämään omaa ammatillista osaamistani käytännössä sekä teoriassa. Työni oli merkittävä myös siinä mielessä, että se antaa minulle entistä paremmat valmiudet ja mahdollisuudet työllistyä esimerkiksi toimекsiantajana olevaan päiväkotiin.

Opinnäytetyössäni ilmeni, että lapsihavainnointia toteutetaan, mutta se ei ole säännöllistä. Työntekijät kertoivat minulle lapsihavainnoinnista ja sen haasteista päiväkodissa. Havainnointiin tarvittaisiin enemmän aikaa, sillä lapsihavainnointi on erittäin tärkeää päiväkodissa. Päiväkodissa, jossa tutkimuksen tein, lasten leikin seuraamiseen ei ollut olemassa selkeää ja helppokäyttöistä havainnointilomaketta. Lapsihavainnointia hyödynnetään päiväkodissa lapsen kehityksen ja sen tukemisen apukeinona, mutta lapsihavainnointia ei usein kirjata. Ilman lapsihavainnointien kirjausta ja dokumentointia lapsista saadut tiedot unohtuvat, eikä niistä voida keskustella huoltajien ja työtiimin kanssa. Havainnot lapsista eivät noudata selkeää linjaa, jos kaikilla työntekijöillä on oma tapansa tehdä havainnointia lapsista. Ilman yhtenäistä havainnointia päiväkodin henkilökunnan keskustelut ja päätelmät lapsihavainnoinnista eivät ole luotettavia. Päiväkodin työntekijät painottivat, että lapsihavainnointi on yksi varhaiskasvatuksen tärkeimmistä työmuodoista.

Päiväkodin henkilökunta on tyytyväinen havainnointilomakkeeseeni, koska sen avulla he pystyvät kehittämään myös omaa työtään ja saamaan enemmän tietoa 3–4 vuotiaan lapsen tunteisiin, sosiaalisuuteen, leikkitaitoihin sekä kommunikaatioon liittyvistä asioista. Lapsista saadut havainnot auttavat myös viikko-ohjelman suunnittelussa. Sosiaalisesti lahjakkaat lapset voidaan laittaa samaan pienryhmään sosiaalisia taitoja opettelevien lasten kanssa ja näin sosiaalisesti arat lapset pystyvät kehittymään sosiaalisemmiksi yhteistyössä toisten lasten kanssa. Motorisesti ja liikunnallisesti lahjakkaat lapset ja vielä motorisia taitoja opettelevat lapset voidaan myös laittaa samaan pienryhmään. Lapset oppivat tekemällä sekä toisilta mallia ottamalla ja näin ollen motorisia taitoja on hyvä opetella katsomalla toisilta lapsilta mallia ja yrittää tehdä perässä jokin motoriikkaa kehittävä liike, kuten esimerkiksi kuperkeikka. Pienryhmissä havainnointilomakkeen systemaattinen käyttö auttaa myös ymmärtämään lapsen persoonaa paremmin ja sen avulla voidaan puuttua jo lapsen varhaisessa vaiheessa ilmeneviin sellaisiin sosiaalisen kehityksen ongelmiin kuten arkuus, syrjäyn vetäytyminen ja puhumattomuus. Opinnäytetyöni antoi myös minulle ja päiväkodin työntekijöille tärkeää tietoa leikin havainnoinnin tärkeydestä

päiväkodissa. Mielestäni onnistuin kehittämään hyvän havainnointilomakkeen ja työntekijöiden positiivinen palaute tukee johtopäätöstäni.

5.2 Eettisyys

Kehittämisen ja tutkimustoiminnan eettisten ratkaisujen päämääränä on ihmisten kunnioittaminen, oikeudenmukaisuuden korostaminen ja tasa-arvoinen vuorovaikutus. Eettisyys näkyy myös kriittisenä suhtautumisena tarjottuja tietoja ja vallitsevia asenteita kohtaan. Pohja mahdollisimman hyvien ammattikäytäntöjen kehittämiseksi ja jatkuvalla arvioinnille luodaan rakentavalla kriittisyydellä. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 11.)

Tarvitsin opinnäytetyön toteuttamiseen luvan Salon varhaiskasvatuksen hallinnolta. Kaikkiin tämän tapaisiin opinnäytetöihin ja kehittämisprosesseihin tarvitaan lupa. Tein opinnäytetyötäni koskevan lupahakemuksen Salon kaupungin varhaiskasvatusosaston johtajalle 24.2.2014 ja minulle myönnettiin lupa opinnäytetyölleni 25.2.2014. Minun piti myös pyytää päiväkodin lasten huoltajilta lupa lasten havainnoimiseen. Informoin lasten huoltajia opinnäytetyöstäni kirjeellä, jossa pyydetään suostumusta lapsen kuvaamiselle, havainnoinnille ja osallistumisesta opinnäytetyöhöni (LIITE 5). Huoltajat palauttivat opinnäytetyöprojektiani koskevan lasten osallistumis- ja lupa-asioihin liittyvän kirjeen 28.3.2014.

Minulle oli ensisijaisen tärkeää, että tein opinnäytetyöni eettisesti oikein. Lapset pysyivät anonymoineina koko opinnäytetyön ajan, eikä heidän tietojansa julkaistu. Halusin myös pitää päiväkodin nimen anonymoineina, ettei lasten huoltajilla herää huolta lasten yksityisyydensuojasta. Kerroin jokaisella havainnointikerralla lapsille, että kuvaan heitä. Lapsille oli mielestäni tärkeä kertoa kuvaamisesta, jotta he pystyivät keskittymään leikkimiseen ilman häiriötekijöitä. En ohjannut lapsia leikkiin, vaan pyrin siihen, että leikkitilanteet tapahtuivat spontaanisti ja erilaiset leikkimuodot lähtivät lapsista itsestään. Kunnioitin opinnäytetyöni aikana lasten itsemääräämisoikeutta, enkä laittanut heitä väkisin mihinkään leikkitilanteeseen. Itsemääräämisoikeuteen kuuluu, että nuorta ja lasta on kohdeltava tasa-arvoisesti sekä heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin päätöksiin, ja heitä tulee kuulla. (Suomen lastenhoitoalan liitto ry 2005).

5.3 Luotettavuus

Keskeinen tunnusmerkki tieteellisessä tiedossa on luotettavuus. Olennaisia ovat prosessi, tutkimusmenetelmät ja tulokset. Kehittämistoiminnassa luotettavuudella tarkoitetaan taas lähtökohtaisesti käyttökelpoisuutta. Pelkästään se ei ole riittävää, että hankittu tieto on todenmukaista, vaan tiedon tulee lisäksi olla käyttökelpoista ja hyödyllistä. Luotettavuuden kriteerit kehittämistoiminnassa ovat niiltä osin tieteellisen luotettavuuden kriteerejä, kun niihin kytkeytyy tutkimuksellisia asetelmia. (Toikko & Rantanen 2009, 121–122.)

Opinnäytetyöni luotettavuus näkyy muun muassa siinä, että olen tarkoituksella antanut työntekijöiden teemahaastatteluiden vastauksille paljon tilaa työssäni. Työntekijöiden subjektiivinen näkemys pääsee näin ollen opinnäytetyössäni hyvin esille. Mielestäni on tärkeää kuunnella pitkään päiväkotiympäristössä työskennelleitä opettajia ja hoitajia, koska heillä on kokemusta ja näkemystä lapsihavainnoinnin hyvistä sekä huonoista puolistista.

Lapsia kuvatessani päiväkodissa kerroin aina lapsille, että kuvaan heitä. Leikki-tilanteissa olevat lapset vaihtuivat, jotta sain mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan, siitä mitä 3–4-vuotiaassa lapsessa tulisi havainnoida sosiaalisen kehityksen kannalta. Jokaisen kuvauskerran jälkeen tein muistiinpanoja havainnoistani. Pystyin myös palaamaan lapsihavainnointiin katsellessani videolta uudestaan lasten leikki-tilanteita. Mielestäni juuri lasten leikki-tilanteisiin palaaminen oli erittäin tärkeää, koska silloin pystyin havainnoimaan tarkasti muun muassa lasten tunnetiloja leikki-tilanteissa ja tarvittaessa kelaamaan videota moneen kertaan, jotta havaintoni varmistui.

Käytin opinnäytetyössäni monipuolisesti lähteitä, jotta sain kirjoittamaani tekstiin totuudenmukaista ja luotettavaa tietoa valitsemastani aiheesta. Luin paljon opinnäytetyöhöni liittyvää kirjallisuutta ja näin ollen lähdetiedonhankintani oli luotettavaa. Opinnäytetyöni on perusteltu, ajankohtainen ja luotettavasti tehty kokonaisuus, jossa teoria ja käytäntö kulkevat luotettavasti käsi kädessä. Opinnäytetyötä tehdessäni löysin teorioille käytännöstä selkeät vahvistukset. Sosiaalipedagoginen lähestymistapani opinnäytetyön toteuttamiseen lapsihavainnoinnin muodossa oli selvästi oikea, koska päiväkodin henkilökunta pyrkii havainnoimaan ja puuttumaan lasten sosiaalisten ongelmien lieventämiseen pedagogisin keinoin. Henkilökunnan kanssa käydyissä keskusteluissa kävi myös ilmi, että

tämä opinnäytetyö on luotettava ja tarpeellinen kuvaus lapsihavainnoinnista päiväkodissa.

6 POHDINTA JA AMMATILLINEN KASVU

Lapselle leikillä on erittäin iso merkitys. Lapsi harjoittelee tekemiään ja kokemiaan asioita leikin avulla. Olen huomannut päiväkodissa lapsihavainnointia tehdessäni, että lapset käsittelevät joka päivä leikki-tilanteissaan todellisia tilanteita, joita he ovat kokeneet. Havainnoidessani leikkiviä lapsia on ollut todella opettavaista huomata, miten monipuolinen ja laaja mielikuvitus lapsilla on. Lapsille on erittäin tärkeä antaa aikaa leikkimiseen, sillä sen avulla lapsi kehittää sosiaalisia ja emotionaalisia taitojaan. Lapsi myös tutkii ympäristöään ja pohtii mielessään olevia surullisia ja pelottavia sekä iloisia ja onnellisia asioita leikin avulla. Lapselle leikki on kivaa ja siitä ei tarvitse saada mitään palkintoa, koska leikkiminen itsessään on lapselle suurin palkinto.

Minulla oli selkeä idea opinnäytetyöni työstämisestä heti työni ideapaperista alkaen. Olen työskennellyt päiväkodissa ja nähnyt, että päiväkodin henkilökunta tarvitsee lapsihavainnointiin selkeää ja yksinkertaista työvälinettä. Halusin kehittää päiväkodille yhdeksi lapsihavainnoinnin välineeksi havainnointilomakkeen, jonka avulla voidaan havainnoida 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä leikin avulla. Ideani sai vahvistusta päiväkodin henkilökunnalta, ja he auttoivat ilomielin minua hyvän havainnointilomakkeen suunnittelussa. Opinnäytetyösuunnitelman tekeminen vahvisti näkemystäni siitä, että työni on mielenkiintoinen ja ennen kaikkea tarpeellinen työelämää varten. Opinnäytetyöni yhtenä tavoitteena oli nimenomaan saada siitä apua työelämän tarpeisiin. Mielestäni tein hyvän havainnointilomakkeen ja siitä on paljon apua päiväkodille nyt ja tulevaisuudessa.

Opinnäytetyöni kirjoittaminen tuntui aluksi haastavalta, mutta vauhtiin päästyäni tekstiä alkoi syntyä nopealla vauhdilla. Olen huomannut lähes kaikissa koulutehtävissäni sen, että työn aloittaminen ja vauhtiin pääseminen kirjoittamisessa on usein haastavinta. Hyvä suunnitelma ja selkeästi suunniteltu aikataulu ovat auttaneet minua toteuttamaan opinnäytetyöni. Kiinnostava ja mielekäs aihe antoi myös paljon lisämotivaatiota opinnäytetyöni kirjoittamiseen. Joinakin päivinä tekstiä ei oikein meinannut syntyä. Silloin annoin itselleni suosiolla miettimisaikaa sisäistää jo kirjoittamaani tekstiä. Yleensä päivän tai parin tuumaustauko johti siihen, että tekstiä alkoi taas syntyä.

Tein opinnäytetyöni yksin, mikä sopi minulle mainiosti. Pystyin suunnittelemaan aikatauluni vaivattomasti ja kirjoittamaan milloin minulle parhaiten sopi. Yksin opinnäytetyötä tehdessäni minun oli pakko ottaa enemmän vastuuta, sillä vastasin kaikista aikatauluista ja työhöni liittyvistä asioista itsenäisesti. Mielestäni opin yksin opinnäytetyötä tehdessäni sen, että olemalla rohkea ja avoin saavuttaa toivotut tulokset. Sain työni tekemisestä paljon lisää itseluottamusta ja opin työskentelemään itsenäisesti. Tulevaisuudessa työskennellessäni työelämässä minun on myös osattava tehdä päätöksiä itsenäisesti. Mielestäni opinnäytetyön tekeminen yksin valmentaa parhaiten opiskelijaa tulevaa työelämää varten.

Opinnäytetyöprosessini aikana reflektiivinen työotteeni antoi minulle paljon lisää uusia ajatuksia työni keskeisistä käsitteistä juuri tämän prosessin valossa. Opin sisäistämään varhaiskasvatuksen, sosiaalipedagogiikan, lapsihavainnoinnin, leikin, tunteiden, sosiaalisuuden ja varhaisen tukemisen tärkeyden lasten päivähoidossa. Kaikki nämä käsitteet näyttäytyvät minulle nyt selkeämmin ja havainnointilomakkeen käyttäminen avautuu minulle paremmin ymmärtäessäni käsitteiden syvällisen merkityksen suhteutettuna lomakkeen käyttöön.

Varhaiskasvatus on laaja käsite ja siinä on monia ulottuvuuksia. Opinnäytetyötä tehdessäni minulla vahvistui ajatus siitä, että kaikkein tärkein rooli varhaiskasvatuksen moninaisessa kentässä on kasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien välinen vuorovaikutus. Kasvatuskumppanuuteen tiivistyy mielestäni kaikki olennaiset lapsen hyvinvointiin, kasvuun ja kehitykseen liittyvät osatekijät, joita ovat juuri opinnäytetyöprosessissani avaamani käsitteet. Erityisenä tehtävänä kasvatuskumppanuudessa on tunnistaa mahdollisimman aikaisessa vaiheessa lapsen avun, tuen ja suojelun tarve. Lapsen oppimisen, viihtymättömyyden ja käyttäytymisen koetaan oppimisympäristön ja sosiaalisen yhteistoiminnan epäkohtina. Lapsien leikkitalanteita havainnoimalla havainnointilomakkeen avulla minulle avautui selvästi se, että lapsen systemaattisella havainnoinnilla voidaan edistää lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä.

Kasvatuskumppanuudessa varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja vanhempien väliset tiedot lasta koskevista kokemuksista ja tiedoista yhdistyvät. Ymmärrän nyt, että havainnointilomakkeen on juuri tämä yhdistävä ja tärkeä tekijä kasvattajien ja vanhempien välisessä

tiedonkulussa. Vanhempien luottamus ja kunnioitus kasvattajiin kasvaa, kun he näkevät lapsesta kirjattuja tietoja selkeällä lomakkeella.

Kasvoin ammatillisesti opinnäytetyöprosessin aikana ja sain mielestäni paljon kokemusta sekä näkemystä 3–4-vuotiaan lapsen sosiaalisen kehityksen seuraamisen tärkeydestä. Ammatillinen kasvuni opinnäytetyöprosessissa alkoi aloittelijasta ja kehittyi taitavaksi suorittajaksi. Prosessin alussa olin aloittelija. Minulla oli selkeä idea opinnäytetyöni tekemiseen, mutta en pystynyt vielä hahmottamaan kaikkia mahdollisia tilannetekijöitä, joita onnistunut opinnäytetyöprosessi vaatii. Opinnäytetyöni edetessä sain uusia ajatuksia ja ideoita opinnäytetyöni kehittämiseen. Pystyin ottamaan huomioon paremmin erilaisia tilannetekijöitä ja tavoitteeni alkoivat selkiintyä. Opinnäytetyöni eteni suhteellisen nopeasti ja opin kokoajan jotain uutta. Huomasin nopeasti, että minun on tehtävä selkeä suunnitelma ajankäyttöäni varten. Tein itselleni kalenterin, josta pystyin helposti tarkistamaan opinnäytetyöni etenemisen aikataulun. Mielestäni selkeä kalenteri, josta näkyy työn eteneminen, antaa tekijälle varmuutta ja rauhallisuutta saavuttaa omat tavoitteensa.

Lasten havainnointia kuvatessani minun oli muistettava koko ajan olla puuttumatta lasten leikki-tilanteisiin. Havainnointilomakkeen kehittämiseen oli tärkeää saada tietoa lasten todellisista leikki-tilanteista. Todellisten leikki-tilanteiden avulla kehitetty havainnointilomake on konkreettinen apuväline päiväkodin 3–4-vuotiaiden lasten sosiaalisen kehityksen havainnointiin nyt ja tulevaisuudessa. Olin kehittynyt ammatillisesti päteväksi ja toimintani oli kehittävää sekä tuloksiin tähtäävää. Pystyin ottamaan paremmin huomioon eri tilannetekijöitä havainnointilomakkeen kehittämisessä. Huomasin myös moniammatillisen tiimin tärkeyden päiväkotityössä ja havainnointilomakkeen kehittämisessä.

Opinnäytetyöni edetessä ja havainnointia suorittaessani osasin jo lukea paremmin lapsien tunnetiloja ja näin ollen pystyin ymmärtämään heitä paremmin. Toimin itsenäisesti ja reflektoin omaa työskentelyäni päivittäin. On tärkeää reflektoida näkemäänsä, kokemaansa ja tekemäänsä työtä. Reflektoiminen auttoi minua ajattelemaan syvällisemmin ja sain sen avulla sisäistettyä paremmin omaa tekemistäni. Olin mielestäni kehittynyt ammatillisesti taitavaksi suorittajaksi ja pystyin ymmärtämään opinnäytetyöprosessiani kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta. Tulevaisuudessa olen erittäin kiinnostunut työskentelemään

päiväkodissa ja onnistunut opinnäytetyöprosessini antoi minulle lisää motivaatiota kehittyä varhaiskasvatuksen ammattilaiseksi. Mielestäni olen hyvällä polulla kohti varhaiskasvatuksen asiantuntevaa ammattilaista, mutta matkani siihen on vielä pitkä.

LÄHTEET

- Atkinson, Paul; Coffey, Amanda; Delamont, Sara; Lofland, John & Lofland, Lyn 2001. Handbook of Ethnography. London: Sage Publications.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä varten. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja C katsauksia ja aineistoja 17. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 8.8.2014.
http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/C_17_ISBN_9789524930994.pdf
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1996. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Heikka, Johanna; Hujala, Eeva & Turja, Leena 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel Oy.
- Heinämäki, Liisa 2006. Varhaista tukea lapselle – työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki: Erikoispaino Oy.
- Helenius, Aili 1993. Leikin kehitys varhaislapsuudessa. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Helenius, Aili; Karila, Kirsti; Munter, Hilikka; Mäntynen, Pirkko & Siren-Tiusanen, Helena 2001. Pienet päivähoidossa, alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Helsingin kaupungin sosiaalivirasto 2008. Havainnointi- ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa. Lasten päivähoito. Oppaita ja työkirjoja. Viitattu 20.6.2014.
http://www.socca.fi/files/486/Havainnointi_pedagoginen_tuki_varhaiskasvatuksessa_2008.pdf
- Hintikka, Maija; Helenius, Aili & Vähänen, Leena 2004. Leikistä totta. Omaehtoisen leikin merkitys. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hämäläinen, Juha & Kurki, Leena 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Jalovaara, Esko 2005. Tunnetaidot tiedon rinnalle kasvatuksessa. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- Jyväskylän yliopisto i.a. Havainnointi eli observointi. Viitattu 1.7.2014.
https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineistonhankinta_menetelmat/havainnointi-eli-observointi-osallistuminen-ja-kenttaetyoe
- Kajanoja, Jouko 1999. Lasten päivähoito investointina. VATT-tutkimuksia 50. Helsinki: Valtiontaloudellinen tutkimuskeskus. Viitattu 25.4.2014.
http://www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/t50.pdf
- Karila, Kirsti; Alasuutari, Maarit; Hännikäinen, Maritta; Nummenmaa, Anna-Raija & Rasku-Puttonen, Helena 2006. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Koivunen, Pirjo-Leena 2009. Hyvä päivähoito, työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- KvaliMOTV i.a.a. Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä. Viitattu 13.8.2014.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html
- KvaliMOTV i.a.b. Teemahaastattelu. Viitattu. 13.8.2014. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html
- Laki lasten päivähoitosta 1973. 36/19.1.1973. Finlex – Lainsäädäntö. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 14.7.2014.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a. Persoonallisuuden ja tunne-elämän kehitys. Viitattu 3.7.2014.
http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/3_4-vuotias/persoonallisuus_ja_tunne-elama/
- M. Jeffree, Dorothy; McConkey, Roy & Hewson, Simon 1986. Leiki kansani. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Määttänen, Kirsi & Somervuori, Salla 2009. Lapsihavainnointi päiväkodin varhaiskasvatuksen työmenetelmänä. Laurea Ammattikorkeakoulu, Otaniemi. Sosiaalialan opinnäytetyö.
- Ojala, Lotta 2012. ”Leikiks mun kans?” Lasten sosiaalinen kehitys päiväkodissa tapahtuvan leikin kautta. Seinäjoen Ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö. Sosiaalialan opinnäytetyö.

- Salon kaupunki i.a.a. Päiväkoti. Viitattu 17.5.2014.
<http://www.salo.fi/kasvatusjakoulutus/varhaiskasvatus/paivakodit/>
- Salon kaupunki i.a.b. Päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelma. Viitattu 17.5.2014.
<http://www.salo.fi/attachements/2013-01-08T13-21-11349.pdf>
- Sosiaaliportti i.a. Erityinen ja varhainen tuki varhaiskasvatuksessa. Viitattu 20.5.2014.
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/ehkai-sevatyo/varhaiskasvatus_ja_paivahoito/#_Erityinen_ja_varhainen
- Stakes 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Oppaita 56. Saarijärvi: Gummerus. Viitattu 14.7.2014.
<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7eef5448-e8a3-4887-ab97-19719ea74066>
- Suomen lastenhoitoalan liitto ry 2005. Lastenhoitoalan eettiset periaatteet. Viitattu 4.7.2014.
<http://www.slal.fi/index.php?k=7211>
- Tapiolinna, Elina & Torn, Meiju 2010. Havainnoinnista – systemaattista sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen kehittäminen 4–5-vuotiaiden lasten vapaan leikin havainnointiin. Laurea Ammattikorkeakoulu, Tikkurila. Sosiaalialan opinnäytetyö.
- Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- W.Piers, Maria & Millet Landau, Genevieve 1982. Leikin lahja ja sen merkitys lapsen kehitykselle. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

LIITE 1 Teemahaastattelu

TEEMAHAASTATTELU PÄIVÄKOTIRYHMÄN AIKUISILLE

- Toteutetaanko ryhmässänne tällä hetkellä lapsihavainnointia ja kuka sitä tekee?
- Mitä olisi tärkeää havainnoida 3-4 vuotiaan lapsen leikkitilanteista?
- Milloin lapsihavainnointia tehdään?
- Mitä lapsissa havainnoidaan?
- Miten lapsihavaintoja dokumentoidaan?
- Mikä lapsihavainnoinnissa toimii jo?
- Mitä kehitettävää/parannettavaa toivoisitte lapsihavainnointiin?
- Miten lapsihavaintoja hyödynnetään?

LIITE 2 Havainnointilomake raakaversio

SOSIAALISET TAIDOT JA VUOROVAIKUTUS VAPAASSA LEIKISSÄ

HAVAINNOINTILOMAKE PÄIVÄKODILLE (RAAKAVERSIO)

LAPSEN NIMI: _____

SYNTYMÄ-AIKA: _____

HAVAINNOIJA: _____

VUOSI: _____

VUODENAIKA: SYKSY, TALVI, KEVÄT (YMPYRÖI VAIHTOEHTO)

OSAAMISEN TASOT	TARVITSEE TUKEA	HARJOITTELEE	OSAA
<u>LEIKKI</u>			
OSAA LEIKKIÄ YKSIN			
OSAA LEIKKIÄ MUIDEN KANSSA			
OSAA KÄYTTÄÄ MIELIKUVITUSTA			
OTTAERILAISIA ROOLEJA			
OTTAAMUIDEN MIELIPITEET HUOMIOON			

OSAAMISEN TASOT	TARVITSEE TUKEA	HARJOITTELEE	OSAA
<u>TUNTEET</u>			
ILMAISEE ILON TUNTEITA			
ILMAISEE SURUN TUNTEITA			
ILMAISEE TUNTEITAAN SANOILLA JA ELEILLÄ			
ILMAISEE TUNTEITA AVOIMESTI			
SAMAISTUU TOISEN TUNTEISIIN			

OSAAMISEN TA- SOT	TARVITSEE TU- KEA	HARJOITTE- LEE	OSAA
<u>SOSIAALISUUS</u>			
OTTAA TOISET HUOMIOON			
KOMMUNIKOI TOIS- TEN KANSSA			
TEKEE YHTEIS- TYÖTÄ			
KUUNTELEE MUITA			

MUUTA HUOMIOITAVAA LAPSESTA:

LIITE 3 Havainnointilomake testiversio

PÄIVÄHOIDON HAVAINNOT LAPSEN SOSIAALISESTA KEHITYKSESTÄ LEIKKITILANTEISSA

Tämän lapsen leikkitalanteiden havainnointilomakkeen tarkoituksena on lisätä päiväkotiryhmän lapsen sosiaalisen kehityksen havainnointikeinoja.

Havainnointilomakkeen käytön avulla päiväkodin henkilökunta pystyy seuraamaan järjestelmällisesti lapsen sosiaalista kehitystä. Varhaisen tukemisen kannalta on erittäin tärkeää, että päivähoidon henkilökunta näkee ja tunnistaa lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa. Havainnointilomake täytetään lapsen päivähoitopaikassa ja käydään keskustellen läpi lapsen vanhempien kanssa.

HAVAINNOINTILOMAKE PÄIVÄKODILLE (TESTIVERSIO)

LAPSEN NIMI: _____

SYNTYMÄ-AIKA: _____

HAVAINNOIJA: _____

PÄIVÄMÄÄRÄ: _____

OSAAMISEN TASOT	TARVIKSEE TUKEA	HARJOITTELEE	OSAA
<u>LEIKKITAIDOT</u>			
. OSAA LEIKKIÄ YKSIN Havainnot: _____ _____			
. OSAA LEIKKIÄ MUIDEN KANSSA Havainnot: _____ _____			
. OSAA KÄYTTÄÄ MIELI- KUVITUSTA Havainnot: _____ _____			
. OTTAA ERILAISIA ROOLEJA Havainnot: _____			

<p>_____</p> <p>_____</p> <p>. OTTAA MUIDEN MIELI- PITEET HUOMIOON Havain- not: _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>			
---	--	--	--

OSAAMISEN TA- SOT			
	TARVITSEE TU- KEA	HARJOITTELEE	OSAA
<u>TUNTEET LEI- KISSÄ</u>			
. ILMAISEE ILON TUNTEITA Havain- not: _____			
. ILMAISEE SURUN TUNTEITA Havain- not: _____			
. ILMAISEE TUNTEI- TAAN SANOILLA JA ELEILLÄ Havain- not: _____			
. ILMAISEE TUN- TEITA AVOIMESTI Havain- not: _____			
SAMAISTUU TOI- SEN TUNTEISIIN Havain- not: _____			

OSAAMISEN TA- SOT	TARVITSEE TU- KEA	HARJOITTE- LEE	OSAA
<u>SOSIAALISUUS</u> <u>LEIKISSÄ</u>			
OTTAA TOISET HUOMIOON Havain- not: _____ _____ _____			
KOMMUNIKOI TOIS- TEN KANSSA Ha- vain- not: _____ _____ _____			
OSAA PYYTÄÄ AN- TEEKSI Havain- not: _____ _____ _____			
TEKEE YHTEIS- TYÖTÄ Havain- not: _____ _____ _____			
KUUNTELEE MUITA Havain- not: _____ _____ _____			

**MUUTA HUOMIOITAVAA LAPSEN SOSIAALISISTA TAIDOISTA LEIKKITILANTEISSA
JA MAHDOLLINEN JATKOSUUNNITELMA LAPSEN KEHITYKSEN TUEKSI:**

LIITE 4 Valmis havainnointilomake

OHJEET HAVAINNOINTILOMAKKEEN KÄYTTÖÖN

Päiväkotiryhmän jokaiselle lapselle tulostetaan oma havainnointilomake, johon kirjataan havainnot lasten leikkitalanteista. Havainnointilomake on lapsella syksystä kevääseen ja lapsen omahoitaja on vastuussa havaintojen kirjaamisesta lomakkeeseen. Päiväkotiryhmän moniammatillisen tiimin on käytävä lomakkeen osaamisen tasot (kyllä, vaihtelevasti, ei vielä) yhdessä keskustellen läpi. On tärkeää, että kaikilla kasvattajilla on yhteinen näkemys, mitä jokainen kohta tarkoittaa, jotta havainnoinnista tulee luotettavaa ja yhdenmukaista.

Osaamisen tasot lomakkeessa:

- EI VIELÄ, lapsi ei osaa taitoa ikätasoonsa nähden/ilman aikuista
- VAIHTELEVASTI, lapsi pyrkii ja hakeutuu jo yrittämään itsenäisesti
- KYLLÄ, lapsi osaa taidon ikätasoonsa nähden itsenäisesti

Päiväkotiryhmän aikuisilla on oltava yhteinen näkemys mitkä taidot kuuluvat mihinkin ikätasoon. Lomakkeen kohdat 1-20 on hyvä käydä läpi työtiimin kanssa.

Havaintojen tekeminen:

- Työntekijä kirjaa oman nimensä ja päivämäärän
- Täytetään lapsen tiedot
- Havainnoidaan yhtä lasta kerrallaan ja merkitään rasti kuhunkin leikin osa-alueen kohdalle
- Jokaisen osa-alueen alapuolella on kohta: Havainnot, johon havainnoitsija voi tarkentaa havaintojaan muutamalla sanalla
- Avointa tilaa kommenteille on lisäksi jokaisen kokonaisuuden alapuolella sekä lomakkeen lopussa

Havainnointilomakkeen kokonaisuudet:

- Leikkitaidot
- Tunteet leikissä
- Sosiaalisuus leikissä
- Kieli- ja kommunikaatio leikissä

Kokonaisuudet on jaoteltu sen takia, että kasvattajalla on helpompi työ huomata, missä kokonaisuudessa lapsen kehitys on ikätasoon nähden hyvä ja mihin kokonaisuuteen olisi syytä kiinnittää huomiota ja antaa tukea.

Havainnointilomakkeen hyödyntäminen:

- Havainnointilomakkeen avulla päiväkotit ja sen työntekijät saavat lisää mahdollisuuksia havainnoida lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista
- Havainnointilomake mahdollistaa jo lapsen kehityksen varhaisessa vaiheessa ilmenevien sosiaalisten ongelmien ilmenemismuotojen esimerkiksi vuorovaikutustaitojen puutteellisuuden ja arkuuden havainnoinnin sekä niiden aiheuttamien ongelmien ratkaisemisen
- Havainnointilomakkeen avulla päiväkodin henkilökunta pystyy vastaamaan lapsen sosiaalisessa kehityksessä ilmeneviin puutteisiin pedagogisin keinoin ja yhdessä moniammatillisen tiimin kanssa parantamaan lapsen oppimismahdollisuuksia
- Havainnointilomakkeen avulla saadut tiedot lapsen sosiaalisesta kehityksestä käydään läpi yhdessä lapsen huoltajien kanssa varhaiskasvatussuunnitelmaan liittyvissä keskusteluissa
- Havainnointilomake on yhdistävä ja tärkeä tekijä kasvattajien ja vanhempien välisessä tiedonkulussa
- Vanhempien luottamus ja kunnioitus kasvattajiin kasvaa, kun he näkevät lapsesta kirjattuja tietoja selkeällä lomakkeella

Päivähoidon alkaessa vanhemmille on tärkeä tiedottaa, että heidän lastaan tullaan havainnoimaan ja selittää, miksi se on tärkeää. Heiltä tulee kysyä lupa, jos lapsen havainnot tullaan hyödyntämään moniammatillisessa yhteistyössä tai siirtämään eteenpäin. Vanhempien tulee olla tietoisia, että heillä on oikeus nähdä lapsesta tehdyt havainnot.

PÄIVÄKODIN HENKILÖKUNNAN HAVAINNOT 3-4-VUOTIAAN LAPSEN SOSIAALISESTA KEHITYKSESTÄ LEIKKITILANTEIDEN AVULLA

Tämä on lapsen sosiaalisen kehityksen havainnointiin tarkoitettu lomake, johon päiväkodin henkilökunta kirjaa havainnot lapsen taidoista, tunteista, sosiaalisuudesta sekä kieli- ja kommunikaatiotaidoista leikissä. Ennen havainnointilomakkeen käyttämistä henkilökunnan on luettava sen käyttöohjeet.

Havainnointilomakkeen käytön avulla voidaan seurata systemaattisesti lapsen sosiaalista kehitystä. Varhaisen tukemisen kannalta on erittäin tärkeää, että päiväkodin henkilökunta näkee ja tunnistaa lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa. Havainnointilomake täytetään lapsen päiväkodissa ja käydään keskustellen läpi lapsen vanhempien kanssa.

Päivähoidon työntekijä: _____ **Päivämäärä** _____._____.20____

LAPSEN TIEDOT	Lapsen nimi: _____	Syntymäaika: _____
	Päivähoitopaikka/Ryhmä: _____	Milloin tullut ryhmään: _____
	Lapsen äidinkieli: _____	_____

LEIKKITAIDOT

	Kyllä	Vaihtelevasti	Ei vielä
1. OSAA LEIKKIÄ YKSIN Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
2. OSAA LEIKKIÄ MUIDEN KANSSA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
3. OSAA KÄYTTÄÄ MIELIKUVITUSTA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
4. OTTAA ERILAISIA ROOLEJA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
5. OTTAA MUIDEN MIELIPITEET HUOMIOON Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐

Lisätietoja lapsen leikkitaidoista: _____

TUNTEET LEIKISSÄ

	Kyllä	Vaihtelevasti	Ei vielä
6. ILMAISEE ILON TUNTEITA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
7. ILMAISEE SURUN TUNTEITA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
8. ILMAISEE TUNTEITAAN SANOILLA JA ELEILLÄ Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
9. ILMAISEE TUNTEITA AVOIMESTI Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
10. SAMAISTUU TOISTEN TUNTEISIIN Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐

Lisätietoja lapsen tunteista leikki-tilanteissa: _____

SOSIAALISUUS LEIKISSÄ

	Kyllä	Vaihtelevasti	Ei vielä
11. OTTAA TOISET HUOMIOON Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
12. KOMMUNIKOI TOISTEN KANSSA Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
13. OSAA PYYTÄÄ ANTEEKSI Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐
14. TEKEE YHTEISTYÖTÄ Havainnot: _____ _____ _____	☐	☐	☐

15. KUUNTELEE MUITA

Havainnot: _____

Lisätietoja lapsen sosiaalisuudesta leikki-tilanteissa: _____

KIELI JA KOMMUNIKAATIO LEIKISSÄ

Kyllä

Vaihtelevasti

Ei vielä

**16. OTTAA KATSEKONTAKTIN
VUOROVAIKUTUKSESSA**

Havainnot: _____

17. PUHE ON SELKEÄÄ

Havainnot: _____

**18. KÄYTTÄÄ PUHEESSA
TAVUTUSMUOTOJA OIKEIN**

Havainnot: _____

**19. NIMEÄÄ JA TUNNISTAA
PERUSVÄRIT**

Havainnot: _____

20. OSAA KERTOA PIENIÄ TARINOITA

Havainnot: _____

Lisätietoja lapsen kieli- ja kommunikaatio-aidoista leikki-tilanteissa: _____

Muuta huomioitavaa/jatkosuunnitelma lapsen sosiaalisen kehityksen seurauksiksi: _____

LIITE 5 Infokirje

Hei kaikki lapsien vanhemmat!

Olen Diakonia ammattikorkeakoulun toisen vuoden sosionomiopiskelija. Olen syventynyt opinnoisani varhaiskasvatukseen sekä lapsien ja perheiden hyvinvointiin. Teen opinnäytetyötä tässä ryhmässä 3-4-vuotiaiden lapsien parissa kevään 2014 aikana. Opinnäytetyöni tavoitteena on saada tutkittua tietoa lapsen sosiaalisesta kehityksestä leikin avulla.

Suunnittelen ryhmän työntekijöiden käyttöön havainnointilomakkeen, jonka avulla voidaan systemaattisesti seurata lapsen sosiaalisia taitoja ja kehitystä. Sitä varten suorittaisin ryhmässä havainnointia lapsien leikki-tilanteista. Käytän havainnoinnin apuna videointia ja kirjoitan havaintoja lapsien keskinäisestä leikkitoiminnasta. Saatua materiaalia ja havaintoja käytän apuna lomakkeen suunnittelussa. En tarkkaile yksittäisiä lapsia arvioinnin näkökulmasta. Tarkoitukseni on saada tietoa siitä, minkälaisia asioita sosiaalisen kehityksen havainnoinnissa on tärkeää ottaa huomioon.

Minua sitoo salassapitovelvollisuus. Lapset pysyvät anonyymeinä koko opinnäytetyön ja projektin ajan, eikä heidän tietojaan julkaista. Kerätty aineisto tulee ainoastaan minun käyttöön tätä opinnäytetyötä varten. Videoinnin tarkoituksena on, että voin palata leikki-tilanteeseen myöhemmin, lomaketta tehdessäni. Kaikki materiaali, mitä kerään havainnoinnissa on vain minun käytössä ja se hävitetään opinnäyttyöprosessin päätyttyä.

Pyydän kohteliaimmin nyt teitä vastaamaan seuraaviin opinnäytetyöprojektiani koskeviin osallistumis- ja lupa-asioihin. Rastittakaa haluamanne vaihtoehdot.

Palautattehan lupakyselyn ryhmän aikuisille 28.3.2014 mennessä.

Yhteistyöterveisin Antti Liljamo

antti.liljamo@student.diak.fi

Lapseni _____

Saa osallistua opinnäytetyöhön __ (kyllä) __ (ei)

Lapsestani saa tehdä havaintoja __ (kyllä) __ (ei)

Lastani saa videokuvata __ (kyllä) __ (ei)

Aika ja paikka _____

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys
